

Kalemname

e-ISSN: 2651-3595

Aralık / December 2018, 3 (6): 166-233

**Tayyib Ve Habis Kavramları Çerçevesinde Kur'an-ı Kerim'de
Rasulullah'ın Helal-Haram Belirleme Yetkisine Dair
Ayetlerin Hukuki Tahlili**

*Analysis of ohe Verses in the Framework of the Concepts of Habis And Tayyib, On
the Authority of the Prophet to Determine the Lawful and Unlawful*

Fatih ORUM

Dr.

fatihorum75@gmail.com

[orcid.org/ 000-0001-9691-5878](https://orcid.org/000-0001-9691-5878)

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 21 Kasım / November 2018

Kabul Tarihi / Accepted: 19 Aralık / December 2018

Yayın Tarihi / Published: 26 Aralık / December 2018

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

Cilt / Volume: 3 Sayı / Issue: 6 Sayfa / Pages: 166-233

Atıf / Cite as: Orum, Fatih. "Tayyib Ve Habis Kavramları Çerçevesinde Kur'an-ı Kerim'de Rasulullah'ın Helal-Haram Belirleme Yetkisine Dair Ayetlerin Hukuki Tahlili [*Analysis of ohe Verses in the Framework of the Concepts of Habis And Tayyib, On the Authority of the Prophet to Determine the Lawful and Unlawful*]", *Kalemname* 3/6 (December 2018): 166-233

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

www.dergipark.gov.tr/kalemnâme

Özet

Geleneksel anlayışta Sünnetin de Kuran gibi teşri rolü olduğu, bunun uzantısı olarak da Kuran'daki bazı hükümlerin sünnet ile tebyin edildiği kabul edilir. Bu tebyinin kapsamına kuranın mücmel olduğu iddia edilen bazı ayetlerinin sünnetle açıklanması, genel içerikli hükümlerinin yine sünnetle kayıtları daraltılması hatta bazen de Kuran'ın bazı hükümlerinin ortadan kaldırılması girmektedir. Bunun da ötesinde Kuran'da olmadığı iddia edilen bazı hükümlerin sünnetle teşri kılındığı kabul edilir. Bazı yiyeceklerin haram kılınması sünnetle temellendirilir. Bunun için de bazı ayetlerden çıkarımlarda bulunulur. Bu çalışmada Araf 157 ve Tahrim 1. ayet bu bağlamda ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kitap, Sünnet, teşri, tebyin, haram, helal

Abstract

The traditional view of Islam accepts that Sunnah (the Example of Muhammad a.s.) has a legislative role, thus it clarifies some of the rulings in the Qur'an. The scope of this "clarification

(tabyin)" includes explaining some of the Qur'an verses which are alleged to be unclear (mujmal), specifying the general rulings, and even abrogating some of the rulings in the Qur'an. Furthermore, it is accepted that some rulings which do not exist in the Qur'an were legislated by the Sunnah. The prohibition of certain foods is based on this aspect of the Sunnah and made via deduction from certain verses. This study covers the verses al-A'raf 7:157 and at-Tahrim 66:1 from the mentioned point of view.

Keywords: Book, Sunnah, Example, legislation, elaboration, clarification, tabyin, explanation, prohibited, allowed, halal, haraam

I. Giriş

Sünnetin dindeki yeri ve bağlayıcılığı konusunda, Allah Teâlâ ile birlikte Rasûlü'ne de iman ve itaat etmenin emredildiği âyetler;¹ Sünnetin vahiy kaynaklı olduğu hususunda Necm sûresinin 3. ve 4. âyetleri, Rasûlullah'ın tebyîn görevine dair de Nahl sûresinin 44. âyeti dînî ilimlerde kendisine en fazla atıfta bulunan âyetlerin başında belki de ilk sırasında gelmektedir.

¹ Âl-i İmrân 3/179; en-Nisâ 4/59, 80; el-Mâide 5/92.

Sözü edilen âyetlerin, dini içerikli her çalışmada teberrüken zikredilmesi ve her konuşmada müsellemaat kabilinden ezbere okunması öylesine âdet haline gelmiştir ki, içinde Kur'ân ve Sünnet kelimelerinin geçip de bu âyetlere atıfta bulunulmayan çalışma ve konuşma nadirattandır denebilir.

Geleneksel anlayışın² Kitap-Sünnet algısının bu âyetlerle temellendirildiği söylene pek yanlış olmaz. Şöyle ki, Allah ve Rasûlü'ne iman ve itaat etmenin emredildiği âyetlerle Rasûlullah'ın ve Sünnetinin dindeki konumu ve bağlayıcılığı, Necm sûresinin 3. ve 4. âyetleri ile de Sünnetin vahyî yönü temellendirilerek rasûl-nebî algısı; Nahl sûresinin 44. âyeti ile de Kur'ân'ın yeterliliği ve anlam sınırları ile Sünnetin bu konudaki rolü ele alınıp Kitap-Sünnet algısı şekillenmiştir. Oluşan bu rasûl-nebî ve Kitap-Sünnet algısının bir neticesi olarak meselelerin sonsuz, âyetlerin sınırlı olduğu kabul edilmekte,³ fıkıh usûlünde rivâyetler de neredeyse âyetler gibi

² "Geleneksel anlayış"la kastedilen, "dini herhangi bir konuda, doğru veya yanlış, çoğunluğun benimsediği düşünülen, söylemde ve uygulamada akla ilk gelen ve tercih edilen, etkisi hissedilen görüşler ve bunun etrafında oluşan anlayıştır."

³ Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî Cessâs (ö. 370/981), *el-Füsûl fi'l-usûl*, Kuveyt, 1994, IV, s. 75. Ebu'l-Huseyn el-Basrî (ö. 436/1044), *el-Mu'temed fi usûli'l-fikh*, Beyrut, 1403, II, s. 228; Ebü'l-Meâlî İmâmü'l-Harameyn Rükneddin Abdülmelik Cüveynî (ö. 478/1085), *el-Burhân fi usûli'l-fikh*, Beyrut, 1997, II, s. 485; 499-500, IV, s. 75; Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl es-Serahsî (ö. 483/1090), *el-Mebsût*,

çeşitli açılardan lafzî tahlillere konu edilip, Sünnetin, nesihte nâsih, takyidde mukayyid, tahsiste muhassıs, tebyinde mübeyyin, kıyasta asl, istihsanda vecih gibi işlevleri olduğu kabul edilmektedir.⁴ Bu, müstakil iki kaynağın kabulü anlamına gelmektedir.

Beyrut, 1989, XVI, s. 62; Mahlûf Muhammed Hasaneyn, Bülûğu's-sûl, Kahire, 1966, s. 151.

⁴ Fıkıh usûlünde, çeşitli bakış açılarına göre lafızlar, âmm, hâss, müşterek, hakikat, mecaz, zâhir, nâs, müfesser, muhkem, hafî, müşkil, mücmel, müteşâbih, lafzın ibâresi, işâreti, delâleti, iktizâsı gibi kısımlara ayrılmakta ve tüm bu başlıklar altında, neredeyse tamamı manen rivâyet edilmiş olmasına rağmen hadis metinleri de Kur'ân âyetleri gibi tahlile tâbî tutulmakta, zaman zaman âyetler karşısında nâsih, mukayyid, muhassıs, müfessir, mübeyyin, makîsun aleyh gibi görevler icra etmektedir. Dahası aynı şekilde, âyetlerin de hadisleri tebyîn, tahsîs ve neshettiği söylenmiş, bunun örnekleri verilmiştir. Kitap ile mütevâtir ve meşhur Sünnetin teâruzundan bahsedilmiş, bu durumda Sünnetin Kitab'a önceliği olduğunu söyleyenler olmuştur. Sünnetin Kur'ân'ı neshine dair bkz. Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, İstanbul, 1984, II, 69 vd.; Kur'ân'ın Sünneti neshine dair bkz. Cessâs, *el-Füsûl*, II, 334; Basrî, *el-Mu'temed*, I, 394; Serahsî, *Usûl*, II, 76; Ebû İshak Cemalettin İbrâhim b. Ali b. Yusuf Şirâzî (ö. 476/1083), *et-Tebşıra*, Dimeşk, 1403, s. 267; a.g.m., *el-Lüm'a fi usûli'l-fikh*, Beyrut 1988, s. 499; Ebû Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer Fahreddin er-Râzî, (ö. 606/1209), *el-Mahsûl fi 'ilmi usûli'l-fikh*, Beyrut, 1992, III, 342-343; Abdülaziz Ahmed el-Buhârî (ö. 730/1330), *Keşfü'l-esrâr*, Beyrut, 1991, III, 338. Sünnetin Kur'ân'ı takyidine dair bkz. Muhammed b. Hüseyin Ebû Ya'lâ el-Ferrâ (ö. 458/1066), *el-'Udde fi usûli'l-fikh*, Riyad 1993, II, 638; Serahsî, *Usûl*, I, 229, 270; Sünnetin Kur'ân'ı beyanına dair bkz. Muhammed b. Ali eş-Şevkânî (ö. 1250/1834), *İrşâdü'l-fühûl ilâ tahkiki'l-hakki min 'ilmi'l-usûl*, Kahire, 2006, II, 501. Kur'ân'ın Sünneti beyanına dair bkz. Ferrâ, *el-'Udde*, III, 806; Ebû Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Saîd ez-Zâhirî İbn Hazm (ö. 456/1064), *el-İhkâm fi usûli'l-ahkâm*, Mısır, 1984, I, 78 vd. Sünnetin Kur'ân'ı tahsisine dair bkz. Muhammed b. Sâlim Âmidî (ö. 631/1233), *el-İhkâm fi usûli'l-ahkâm*, Beyrut, t.y., II, 322. Kur'ân'ın Sünneti tahsisine dair bkz. Âmidî, *el-İhkâm*, II, 321; İbnü'l-ferrâ, *el-'udde*, II, 571-572; III, 806; Şirâzî, *et-Tebşıra*, I, 136. Sünnetin kıyasta asl olmasına dair bkz. Ebu'l-Muzaffer Mansur b. Muhammed b. Abdülcebbar Sem'ânî (ö. 489/1096), *Kavâti'u'l-edille fi'l-usûl*, Beyrut, 1999, II, 132. Sünnetin istihsanda vecih (gerekçe) olmasına dair bkz. Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ*, Beyrut, 1993, I, 352. Teâruz

Bir kısmının doğrudan vahye dayanması, ictihadi olanların da vahyin kontrolünden geçtiği varsayımıyla netice de yine vahiy kaynaklı olduğu düşüncesi sünnet yoluyla geldiği düşünülen bildirimlerin de Kur'an gibi teşri kaynağı olduğu gelenekte kabul edilir. Bu kabul, Muhammed (a.s.)'ın helal ve haram koyma yetkisine sahip olmasının yanı sıra tebyin görevinin bulunmasıyla temellendirilir. Tebyin görevinin kapsamına, onun söz ve uygulamalarıyla âyetlerin açıklanması, gerektiğinde de nesh, takyid ve tahsis etmenin girdiği kabul edilir.

Yukarıda çerçevesi çizilen sünnete dair geleneksel bakış açısına göre, Kur'an ve sünnet müstakil iki teşri kaynağıdır. İmam Şâfi'î'nin -esasında sonuç itibariyle yine sünnetin konumuna dair bir koruma gayretini ifade eden- âyetin âyeti, sünnetin de ancak sünneti neshedebileceğine dair görüşü bir kenara

durumunda Sünnetin Kitab'a takdim edileceğini söyleyenlerin varlığına dair bkz. Ebû Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer Fahreddin er-Râzî, (ö. 606/1209), *et-Tefsîru'l-Kebîr*, Beyrut, 1999, VII, 212. Ebû Abdillâh Şemseddin Muhammed b. Muhammed İbn Emîri'l-Hâcc (ö. 879/1474), *et-Takrîr ve't-tahbîr*, Beyrut, 1983, III, 26; Ebu'l-Hasan Alaaddin Ali b. Süleyman b. Ahmed Merdâvî (ö. 885/1480), *et-Tahbîr şerhu't-Tahrîr fî usûli'l-fikhi'l-Hanbelî*, Riyad 2000, VIII, 4125, 4132; Ahmed b. Abdülazîz Ali el-Futûhî İbnü'n-Neccâr (ö. 972/1564), *Şerhu'l-Kevkebi'l-Münîr*, Mekke, 1997, IV, 604, 610.

konulursa geleneksel bu bakış açısı ayet lafızlarının mütevatir hadislerin manen rivayet olmasına rağmen Kur'ân'a nispetle çoğunlukla sünnetin lehine bir hiyerarşiyi ifade eder. Sünnetin kitaba üstünlüğünü ifade eden “السُّنَّةُ قَاضِيَةٌ عَلَى الْكِتَابِ” şeklinde söz senedine dair tartışmalardan daha çok bir vakıayı ifade etmesi sebebiyle önemlidir. Gelenekte sünnetin Kuran'a arzına dair çoğu zaman temkinli hatta bazen men edici tavrın temelinde de söz konusu bu yapı vardır.

Sünnetin müstakil bir kaynak olduğu düşüncesi, Kur'ân'da olmayıp sünnetle teşri kılınan hükümlerin varlığına dair iddianın meşruiyet zeminini oluşturmuştur. Bu bağlamda bazı ayetlere de özellikle atıfta bulunulmuştur. Araf suresinin 157 ve Tahrim suresinin 1. ayetleri bunun en dikkat çeken örnekleridir. Biz tebliğimizde bu ayetler çerçevesinde haram, helal, habis, tayyib, nebi ve rasul kavramlarına kısaca temas edecek ve ayetin Kur'an bütünlüğünde nasıl anlaşılması gerektiğini tespit etmeye çalışacağız.

A. Helal

Helal kelimesinin kökü olan hall (الْحَلُّ) ve hıll (الْحِلُّ), düğümün çözülmesi, engelin kalkması, bir şeyin serbest olması gibi

anlamalara gelir.⁵ Bu anlam çerçevesinde Kur'ân'da fiil ve isim olarak geniş bir kullanım alanı mevcuttur. Kur'an'da özellikle yasaklanan bir şeyin yapılmasının, yenilip içilmesinin serbest bırakılması anlamındaki kullanımları dikkat çekicidir. İhramdan çıkan kişi için av yasaklarının artık kaldırılması,⁶ çeşitli sebeplerle önceki toplumlara haram kılınan bazı yiyeceklerin sonrakilere helal kılınması,⁷ Ramazanda oruç gecelerinde öncekilere yasaklanan cinsel ilişki yasağının son şeriatte helal kılınması⁸ bizim bu çalışmada yoğunlaşacağımız Araf suresinin 157. ayetini anlamamızda yol gösterici olacaktır.⁹

B. Haram

Haram kelimesinin kökü olan hurm (حرم), engel koymak, kuvvetlendirmek gibi anlamlara gelir. Haram kelimesi helal kelimesinin zıddı olarak kullanılır. Kelimenin çoğulu hurum (حُرْم)dur.¹⁰ Harem ya da el-Mescidü'l-haram, dokunulmazlıkların ve engellerin/yasakların söz konusu

⁵ İbn Fâris, *Mekâyisü'l-lüğa*, h-l-l md.; Ferâhîdî, *Kitâbü'l-'Ayn*, h-l-l md.

⁶ Karşılaştırmız: el-Mâide 5/2, 95-96.

⁷ Karşılaştırmız: el-En'am 6/146; en-Nisa 4/160; Âl-i İmrân 3/50.

⁸ el-Bakara 2/187.

⁹ Kelimenin kullanım alanlarına dair bkz. Yahya Şenol, *Kur'an ve Sünnet Işığında Helal Gıda*, s. 32 vd.

¹⁰ İbn Fâris, *Mekâyisü'l-lüğa*, h-r-m md.; Ferâhîdî, *Kitâbü'l-'Ayn*, h-r-m md.

olduğu mekanı ifade ederken el-eşhuru'l-haram, dokunulmazlıkların geçerli olduğu zaman dilimi anlamına gelir. Mahrem, kişinin evlenmesine engel teşkil edecek derecede yakın akrabaları anlamında kullanılır. Hac ve umre ibadetine başlayan kişiye muhrim denir. Çünkü bu kişi için bazı yasaklar başlar. Namaza başlarken alınan tekbire tahrîme denir, çünkü kişi namaza başlamakla bazı fiilleri artık yapamaz. Bu iki örnekte, kişinin öncesinde helal olan şeylerden geçici olarak engellenmesi söz konusudur. Eşiyle ilişkiye girebilen, avlanan kişi hac ve umre ibadetine başladığında bunları yapamaz. Konuşan, yiyip içen kişi namaza başladığında kendini bu ve benzeri fiillerden alıkoyar. İbadet bittiğinde engel ortadan kalkar, düğüm çözülür, haram olan helale döner. Öncesinde helal olan şeyin Allah tarafından geçici olarak haram kılınmasına, yemesi helal olan şeylerin bir süreliğine haram kılınp sonra tekrar harama çevrilmesi örneği de hatırlanabilir. Aslı itibariyle zararlı, kötü olan şeylerdeki haramlık, istisna olmadığı sürece süreklilik ifade eder. Geleneksel literatürdeki li zatihi ve li ğayrihi haram şeklindeki tasnif bunu ifade eder.¹¹

¹¹ Kelimenin kullanım alanlarına dair bkz. Yahya Şenol, *Kur'an ve Sünnet Işığında Helal Gıda*, s. 45 vd.

C. Habis ve Tayyib

Habis kelimesinin kökü olan hubs (حرم), herhangi bir şeydeki çürüklüğü, bozukluğu, işe yaramazlığı ifade eder. Bu durumda habis, herhangi bir şeydeki hoşluğu, temizliği ve çekiciliği ifade eden tayyib kelimesinin zıddıdır. Habis ve tayyib herhangi bir şeydeki vasfı, haram ve helal de bu vasıfların hükmünü ifade etmektedir.¹²

D. Nebî-Rasûl¹³

1. Doğru Anlam Tespit Edilmesinin Önemi

Geleneksel anlayışta, Kur'ân dışı vahyin varlığı ve en azından bir kısmıyla Sünnetin de vahiy kaynaklı olduğu kabul edilir.¹⁴ Kur'ânî vahiyle farkının ortaya konabilmesi için de genellikle Kur'ân'a "metlüvv"; Sünnete "gayr-i metlüvv vahiy" denilir. Kur'ân vahyi dışında, gayr-i metlüvv vahiy adıyla anılan ikinci bir vahiy şekli olduğuna dair de bazı âyet ve rivâyetlerden delil getirilir. Sünnetin vahiy bir yönü olduğuna dair düşüncenin,

¹² Bkz. Yahya Şenol, *Kur'an ve Sünnet Işığında Helal Gıda*, s. 43, 61.

¹³ Konuyla ilgili şu çalışmalara bakılabilir: Fatih Orum, *Nebi ve Rasûl*, İstanbul, 2016; Zeki Bayraktar, *Kur'an ve Sünnet Ama Hangi Sünnet?*, İstanbul, 2016.

¹⁴ Kur'ân dışı vahiy anlayışının oluşmasındaki sebeplerle ilgili olarak bkz. Mehmed Said Hatiboğlu, *Hız. Peygamber ve Kur'ân Dışı Vahiy*, Otto, Ankara, 2009, s. 9 vd.;

dinin algılanması ve uygulanması üzerinde derin etkileri olduğunu belirtmeliyiz.

Nebî ve rasûl kelimelerinin geçtiği âyetlerin dilimize doğru tercüme edilebilmesi, rasûle itaatin ne anlama geldiğinin anlaşılması ve nihâyetinde Kur'ân temelli nebî-rasûl algısının oluşabilmesi, bu iki kavramın anlamının doğru olarak ortaya konulmasına bağlıdır.

2. Gelenekte Nebî ve Rasûl Kavramlarına Verilen Anlam

Geleneksel anlayışa göre, vahiy yoluyla kendisine ilâhî kitap ve şariat verilip bunları insanlara tebliğ etmesi istenilen kişiye "rasûl"; rasûllere indirilen Kitap ve şeriatı tebliğ etmesi için kendisine vahiy gelene de "nebî" denilmektedir. Buna göre "her rasûl nebî", ancak "her nebî rasûl değildir". Bu denklemi kabul edecek olursak İsmail (a.s.)'in rasûl değil nebî olması gerekir. Zira gelenekte ona nispet edilen bir kitaptan bahsedilmez. Oysa Meryem suresinin 54. âyeti onun da tıpkı diğerleri gibi nebî olan rasûl olduğunu gösterir.

İki kavram arasında fark olmayıp Kuran'da birbirinin yerine kullanıldığını söyleyenler de bulunmaktadır.¹⁵

3. Rasûl ve Nebî Kavramlarının Kelime Anlamı

“Rasûl = الرَّسُولُ” kelimesi, “vakur bir halde yürümek” anlamına gelen “r-s-l = ر-س-ل” kökünden türemiştir. Rasûl, “gönderilen kişi” ya da “şey” anlamındadır. Elçiye rasûl denmesinin sebebinin, taşıdığı risalet olduğu söylenir.¹⁶ Bu durumda rasul kelimesi öncelikle mesajın kendisi ikinci olarak da mesajı taşıyan kişi anlamına gelmektedir. Müzekker, müennes, tekil ve çoğul anlamında kullanılabilir.¹⁷ Rasûl kelimesi, Kur'ân'da, “rusûl” şeklindeki çoğul hali de dahil olmak üzere 300'ün üzerinde, aynı anlamdaki “mürsel” kelimesi de 33 defa geçmektedir.

“Nebî = النَّبِيُّ” kelimesi fe'îl (فَعِيل) veznindedir. “N-b-e = ن-ب-أ” kökünden, “haber veren” anlamında ism-i fâil, ya da “n-b-v = ن-ب-و” kökünden, “değeri yükseltilmiş” anlamında ism-i mef'ûl

¹⁵ Neseî, *Tefsîr*, II, 1081; Beydâvî, *Tefsîr*, II, 453; Râzî, *Tefsîr*, VIII, 236; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 203-204; Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*, İstanbul, 1986, s. 17; Yûsuf Şevki Yavuz, “Peygamber”, *DİA*, XXXIV, 257 vd.

¹⁶ Lisânü'l-'Arab'da bu şöyle ifade edilir. “وَسُمِّيَ الرَّسُولَ رَسُولًا لِأَنَّهُ ذُو رَسُولٍ أَيْ ذُو رَسُولَةٍ” İbn Manzûr, *a.g.e.*, “r-s-l” md.

¹⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, “r-s-l” md.; Cevherî, *es-Sihah*, “r-s-l” md.; İsfehânî, *Müfredât*, “r-s-l” md.

olur.¹⁸ Kelimenin “nebe’ = نبأ”den türediğini söyleyenler nebî kelimesine, Allah’tan haber veren kişi, anlamı verirler. *Râgıb el-İsfehânî*, kendisine, “ يا نَبِيَّ الله = Ey Allah’ın nebîi” diye hitap eden birine, *Rasûlullah (s.a.v.)’in “ وَلَكِنِّي نَبِيُّ اللهِ ، اَلَسْتُ بِنَبِيِّ اللهِ ، = Ben Allah’ın nebîi değilim; Allah’ın nebîsiyim.”*¹⁹ demesinden hareketle, hemzesiz olanını yani “değeri yükseltilmiş” anlamını tercih etmiştir ki doğrusu da budur. Kur’ân’da *nübüvvet (النُّبُوَّة)* kelimesi geçmektedir. Bu göstermektedir ki nebî kelimesinin kökü “N-b-e = ن-ب-أ” kökünden değil “n-b-v = ن-ب-و” kökündendir. Nebî, haber veren kişi değil, kendisine, içinde haberler olan âyetlerin vahyedildiği kişidir. Yani nebî, “değeri Allah tarafından yükseltilmiş kişi”dir. Nebinin değerini yücelten, insanlar arasından seçilerek risaletle ilgili vahye doğrudan muhatap kılınmasıdır. Dilimize Farsça’dan geçen peygamber kelimesinin ne nebî ne de rasûl kelimesiyle herhangi bir anlam örtüşmesi ya da ilişkisi bulunur.

4. Kuran Açısından Nebi ve Rasul Kavramları

a. Kur’ân’a Göre Nebî Kavramı

¹⁸ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, “n-b-e” md.; Cevherî, *es-Sihâh*, “n-b-e” md.

¹⁹ İsfehânî, *Müfredât*, “n-b-e” md.

Nebî değeri Allah tarafından yükseltilmiş kişidir. Onun değerini yükselten insanlara arasından seçilmesi ve risaletle ilgili vahyin doğrudan muhatabı olmasıdır.²⁰

Nebîyi diğer insanlardan farklı kılan, risâletle ilgili yani insanlara tebliğ edilmesi gereken bir vahiy alıyor olmasıdır. Bu, ilâhî kitaptır. Vahiy alması, nebîyi önemli kılar. Bunun için Nebî, müminler için kendi canlarından değerlidir, eşleri de analarıdır.²¹

Nebîler, Allah'ın, kulları arasından seçtiği kişilerdir. Hatta onların eşleri dahi müminlerin analarıdır. Yüce Allah, bu makama getirdiği kişiler dışında hiç kimseye nebî dememiştir. Ama nebîlere rasûl²² veya mürsel²³ demiştir. Rasûl kelimesi Kur'an'da melekler ve risâletle ilgisi olmayan kişiler için de kullanılmaktadır. Sonuç olarak, Kur'an'a göre nebî vahiy alan dolayısıyla kendisine kitab verilen kişidir.

Enâm sûresinin 83 ilâ 86. âyetlerinde sırasıyla şu isimler geçer: İbrahim, İshak, Yakub, Nuh, Dâvûd, Süleyman, Eyyüb, Yûsuf,

²⁰ el-Kehf 18/110.

²¹ el-Ahzab 33/6.

²² Âl-i İmran 3/144; en-Nisâ 4/157; el-A'râf 7/104; eş-Şu'arâ 26/107, 125, 143, 162.

²³ el-Bakara 2/252; er-Ra'd 13/43; en-Neml 27/10; Yâ Sin 36/3; es-Saffât 37/123, 133.

Mûsâ, Hârûn, Zekeriyya, Yahya, İsa, İlyas, İsmail, Elyesa, Yûnus, Lut. Onsekiz isim sayıldıktan sonra 87. âyette, bunların babalarından, soylarından ve kardeşlerinden olup da ismi zikredilmeyenlere de atıfta bulunulmuştur. 89. âyette de, yukarıdaki âyetlerde zikri geçen ve kendilerine atıfta bulunulanların tamamına Kitap, hüküm (hikmet) ve nübüvvet verildiği bildirilir.

Gelenekte dört ilâhî kitabın indiği kabul edilir. Rasûlullah'a nispet edilen rivâyette; Âdem'e on, Şît'e elli, İdris'e otuz ve İbrahim (a.s.)'a on suhuf olmak üzere yüz suhufun indiği de iddia edilir.²⁴ Böylece toplam sekiz nebîye kitap verilmiş olur. Oysa yukarıdaki âyetler, İbrahim (a.s.)'ın da içinde bulunduğu bütün nebîlere kitap ve hüküm verildiğini bildirilir. Nebîlerin, Kitab'a göre verecekleri hüküm²⁵ doğru olacağı için onlara verilen hükümle kastedilen hikmettir.²⁶

Öte yandan bazılarında kitap bazılarında da suhuf verildiğine dair iddialar Kur'ân'da geçen kitap ve suhuf kavramlarına yüklenen anlamlarla örtüşmemektedir. Suhuf, kendilerine kitap verilen

²⁴ Taberî, *Târîh'ul-ümem ve ve'l-mülûk*, Beyrut, 1407, I, s. 187; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, VI, 360.

²⁵ el-Bakara 2/213.

²⁶ Bkz. Âl-i İmrân 3/81. Çalışmanın "hikmet" başlığına bakınız.

nebilerin bu vahiylerin kayda geçirildiği malzemeyi ifade etmektedir. Yani bir nebi, kendisine verilen risaletle ilgili vahyi sayfa ya da sayfalar kaydettiğinde ona verilmiş sayfalardan bahsedilir.²⁷

b. Kur'ân'a Göre Rasûl Kavramı

Kur'ân'da, "rasûl" kavramı, hem "elçi" hem de "elçinin tebliğ ettiği şey" anlamında kullanılmaktadır. Aşağıdaki iki âyet arasındaki ilişki, rasûl kelimesinin risâlet anlamında kullanıldığını gösterir.

"Allah katından onlara, ellerinde olanı doğru sayan bir kitap geldiğinde..." (Bakara 2/89)	وَلَمَّا جَاءَهُمْ كِتَابٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْ...
"Allah katından onlara, ellerinde olanı doğru sayan bir rasûl geldiğinde..." (Bakara 2/101)	وَلَمَّا جَاءَهُمْ رَسُولٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْ...

²⁷ el-A'lâ 87/18-19.

Yukarıdaki iki âyet birlikte düşünüldüğünde, Kitap ve rasûl kelimelerinin aynı anlama geldiği görülmektedir. Çünkü insanlara “ellerinde olanı doğru sayan bir elçinin gelmesi”, ancak Kitap’la olur. Elçiler, Kitap’ı tebliğ ettiğine göre,²⁸ onların gelmesi, Kitap’ın yani risâletin gelmesi anlamına gelir. Ayrıca pek çok âyette, rasûl ve kitap kelimeleri “nezîr, beşîr, hüdâ ve rahmet” gibi vasıfları paylaşmaktadır.²⁹

Kur’ân’da rasûl kavramı, “elçi” anlamında insan ve melekler için kullanılmaktadır.³⁰ Kur’ân’da Rasûl kelimesi, Cibrîl³¹, ölüm melekleri³², müjde veren³³, helak haberi getiren³⁴, amelleri yazan³⁵ melekler için kullanılır.

Kur’ân’da Rasûl kelimesiyle melek değil insan kastedildiğinde, bu rasûl, risâlet dışında, bir insanın bir insana gönderdiği elçi anlamında kullanılabilir.³⁶

²⁸ el-Mâide 5/67, 92; en-Nahl 16/35, 82; el-A’râf 7/62, 68, 79, 93; Hûd 11/57; el-Ahkâf 46/23; el-Ahzâb 33/39.

²⁹ el-Mâide 5/19; İbrahim 14/52; el-Bakara 2/97; el-En’âm 6/154; el-Enbiyâ 21/107.

³⁰ el-Hacc 22/75; Fâtır 35/1.

³¹ et-Tekvîr 81/19-25; el-Hâkka 69/38-43; eş-Şûrâ 42/51.

³² el-A’râf 7/37; el-En’âm 6/61.

³³ Meryem 19/19; Hûd 11/69; el-Ankebût 29/31.

³⁴ Hûd 11/77, 81; el-Hıcr 15/57, 61; el-Ankebût 29/31, 33; ez-Zâriyât 51/31.

³⁵ Yûnus 10/21; ez-Zuhruf 43/80.

³⁶ Yûsuf 12/50; en-Neml 27/35.

Yine Kur'ân'da rasûl kelimesi, risâletle ilgili bir vahye muhatap olmayan ancak risâleti tebliğ eden kişi anlamında da kullanılır. Yâsîn sûresinde zikri geçen mürsellerle,³⁷ Nûh,³⁸ Âd,³⁹ Semûd,⁴⁰ Lût⁴¹ ve Eyke⁴² halkının yalanladığı bildirilen mürseller, bu halklara gönderilen nebîlerin, çevre bölgelere gönderdiği elçiler olmalıdır. Rasûlullah da çeşitli yerlere elçiler göndererek risâletin tebliğ edilmesini sağlamıştır.⁴³ Rasûlullah'ın, Muaz b. Cebel (ö. 18/639)'i Yemen'e gönderirken, onun için kullandığı rivâyet edilen "Allah'ın Rasûlü'nün rasûlü" ifadesi de dikkat çekicidir.⁴⁴

Rasûl, Kur'ân'da nebînin sıfatı olarak da kullanılır. Bu durumda rasûlün vasfını bildirir. Mesela "رَسُولًا نَبِيًّا", şeklindeki bir terki "nebî olan rasûl" anlamına gelirken nebî olmayan rasullerin de olduğunu gösterir. "Kırmızı araba" dediğimizde

³⁷ Yâ Sîn 36/13-17. Yâ sîn sûresinde geçen mürsellerin, İsâ (a.s)'ın gönderdiği rasûller olabileceğine dair bkz. Taberî, *Tefsîr*, X, 431.

³⁸ el-Furkân 25/37; eş-Şu'arâ 26/105.

³⁹ eş-Şu'arâ 26/123.

⁴⁰ eş-Şu'arâ 26/141.

⁴¹ eş-Şu'arâ 26/ 160.

⁴² eş-Şu'arâ 26/ 176.

⁴³ Bu konuda geniş açıklamalar için bkz: Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, I, 308 vd.

⁴⁴ Ebû Dâvûd, Akdiye, 11; Tirmîzî, Ahkâm, 3.

kırmızı kelimesi arabanın vasfının yanı sıra kırmızı olmayan arabaların varlığını da ifade eder.

Şu âyet rasullerin asli görevini ifade eder:

يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ

“Ey Rasûl! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Bunu yapmazsan O'nun elçiliğini yapmamış olursun.” (Mâide 5/67)

Bu durumda “her nebî rasûldür ancak her rasûl nebî değildir.”

İlgili âyet şöyledir:

وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَإِنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَى أَعْقَابِكُمْ وَمَنْ يَنْقَلِبْ
عَلَى عَقْبِهِ فَلَنْ يَضُرَّ اللَّهَ شَيْئًا وَسَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ

“Muhammed, sadece bir elçidir. Ondan önce de nice elçiler geldi geçti. Şimdi o ölse veya öldürülse, siz geri mi döneceksiniz? Kim geri dönerse dönsün, onun Allah'a bir zararı olmaz. Allah şükredenleri ödüllendirecektir.” (Âl-i İmrân 3/144)

Âyette, Muhammed (s.a.v.)'den rasûl olarak bahsedilir. O, Allah'tan vahiy almıştır. Yani bir nebîdir. Pek çok âyette ona

nebî olarak hitap edilir.⁴⁵ Ancak onun, tüm nebîler gibi, rasûl vasfıyla kendisine indirileni tebliğ etme görevi vardır.

Yukarıda da geçtiği üzere, nübüvvet ve risâletle ilgili kullanımlarında, Rasûl kelimesi, Kur'ân'da kendisine risâletle ilgili bir vahiy indirilmeyen yani nebî olmayan kişiler için de kullanılır. Bu durumda bu rasûl, nebîlerin göndermiş olduğu kişiler olabileceği gibi, Allah'ın her mümine yüklediği, risâleti tebliğ etme görevini yerine getirmeye çalışanlar da olabilir. Allah'ın hükümlerini herkes, her zaman birilerine ulaştırma gayreti içinde olabilir. Kur'ân'ın tebliğ edilmesi, sadece nebîlerin değil herkesin görevidir. İlgili âyet şöyledir:

وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَتُنْبِيْنَنَّهُ لِّلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُ فَنَبَّؤُهُ وَرَأَىٰ ظُهُورَهُمْ
وَاشْتَرَوْا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَبَيْسَ مَا يَشْتَرُونَ

“Allah, kendilerine kitap verilenlerden, ‘onu insanlara kesinlikle açıklayacaksınız ve gizlemeyeceksiniz’ diye kesin söz aldı. Onlar ise, o kitabı bir kenara ittiler ve buna karşılık geçici bir bedel aldılar. Aldıkları o şey ne kötüdür!” (Âl-i İmrân 3/187)

⁴⁵ el-Enfâl 8/64, 65, 67; et-Tevbe 9/73.

c. Kur'ân'a Göre Rasûl ve Nebî Kavramları Arasındaki İlişki

Nebî, vahiy alan ve kendisine kitab indirilen, bundan dolayı da değeri yükseltilmiş kişidir. Nebîler kendilerine indirilen vahyi, rasûl sıfatıyla insanlara tebliğ ederler. Rasûllük nebîlerin ayrılmaz vasfıdır. Dolayısıyla her nebî, rasûldür.⁴⁶

Nebîlik makam, rasûllük görevdir. Rasûl/mürsel, kendinden bir şey katmadan birinin sözünü diğerine ulaştırır kişidir.⁴⁷

Kur'ân'da, insanlar arasında elçilik yapanlar ve melekler için rasûl kelimesi kullanılmıştır. Ama nebî kelimesi sadece, kendisine nübüvvet verilen kişi anlamında kullanılmıştır.

Nebîlik bir makamdır. Bu kavramın içerisine, nebînin şahsı da dahildir. Bunun için Kur'ân'da rasûle itaat emredilirken nebîye itaati emreden bir âyet yoktur. Öyle olsa nebî, Allah ile kulları arasına giren yetkili bir varlık olur ve Allah'ın affetmediği şirk yapılanması meydana gelir. Bu sebeple itaat nebîye değil, onun rasûl sıfatıyla tebliğ ettiği ve uyguladığı âyetleridir. Bu da Allah'a itaat anlamına gelir. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

⁴⁶ el-Ahzâb 33/45.

⁴⁷ en-Nahl 16/35.

مَنْ يُطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ

“Kim Rasûl'e itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur.” (Nisâ 4/80)

Rasûl, Allah'ın âyetlerini tebliğ ettiği için, ona itaat Allah'a itaat anlamına gelir. Allah'ın rasûlü, onun sözlerine ekleme ya da çıkarma yapamaz.⁴⁸

Allah, kendi sözlerini bize sadece rasûlleri aracılığıyla bildirdiği için rasûlün helal kıldığı, Allah'ın helal kıldığı, haram kıldığı da; Allah'ın haram kıldığıdır.⁴⁹

Nebîlik unvandır; onlar yirmidört saat nebîdirler ama yirmidört saat rasûl değillerdir. Âyetleri tebliğde hata yapmazlar, Allah ne indirmişse onu tebliğ ederler. Ama onlardan hüküm çıkarırken hata edebilirler. Çünkü hüküm çıkarmak tebliğden farklıdır. Onların hatalarını bildiren âyetlerde rasûl kelimesi kullanılmaz.⁵⁰

Nebî sıfatıyla yaptığı davranışlarda, onun kişisel tercihleri de söz konusu olabileceği için, bu sıfatla onun bir şeyi haram kılamayacağı ortaya çıkar. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

⁴⁸ el-Hâkka 69/44-47.

⁴⁹ el-A'raf 7/172.

⁵⁰ el-Enfâl 8/67, 68.

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ تَبْتَغِي مَرْضَاتَ أَزْوَاجِكَ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ.

“Ey Nebî! Eşlerini razı etmeye çabalayarak Allah'ın sana helâl kıldığını niçin haram kılıyorsun? Ama Allah suçları örter ve merhamet eder.” (Tahrîm 66/1)

Şu iki ayet nebî ve rasul kelimeleri arasındaki farkın pratik değerine dair dikkat çekici bir örnektir:

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا لِمُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا مُبِينًا (36) وَإِذْ تَقُولُ لِلَّذِي أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَأَنْعَمْتَ عَلَيْهِ أَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ وَاتَّقِ اللَّهَ وَتُخْفِي فِي نَفْسِكَ مَا اللَّهُ مُبْدِيهِ وَتَخْشَى النَّاسَ وَاللَّهُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَاهُ فَلَمَّا قَضَى زَيْدٌ مِنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَاكَهَا لِكَيْ لَا يَكُونَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِي أَزْوَاجِ أَدْعِيَائِهِمْ إِذَا قَضَوْا مِنْهُنَّ وَطَرًا وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولًا (37)

Allah, yani (O'nun sözlerini içeren) Kitab'ı bir işi kesinleştirmişse inanıp güvenmiş bir erkeğin ve kadının, o konuda bir tercih hakkı kalmaz. Kim, Allah'a yani (O'nun sözlerini içeren) Kitab'ına baş kaldırırsa açık bir şekilde sapmış olur.

Allah'ın nimet verdiği ve senin de nimetlendirdiğin kimseye: "Eşini bırakma, Allah'tan kork" diyordun ama aslında insanlardan çekinerek Allah'ın açığa çıkaracağı şeyi içinde

gizliyordun. Oysa doğru olan Allah'tan çekinmendir. Zeyd eşiyile ilişğini kesince onu seninle evlendirdik. Bunu yaptık ki, müminlerin evlatlıkları, eşleriyle ilişkilerini kesince onlarla evlenmeleri konusunda bir sıkıntı olmasın. Allah'ın buyruğu yerine gelmiştir. (Ahzâb 33/36-37)

Nebî ile rasûl arasındaki bu önemli farklar iyi anlaşılamayınca Sünnet iyi anlaşılammakta, Kitap-Sünnet ilişkisi doğru kurulamamaktadır.

Nebî olmayan rasûllerin olması bir zorunluluktur. Âyet şöyledir:

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ فَيُضِلُّ اللَّهُ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

“Biz, her rasûlü kendi toplumunun diliyle gönderdik ki, onlara açık açık anlatsın. Artık Allah, sapıklığı tercih edeni sapık sayar, hidâyeti tercih edeni de yoluna kabul eder. Güçlü olan o, doğru karar veren odur.” (İbrahim 14/4)

Kur'ân'ın Arapça olması, Muhammed (a.s.)'in elçi gönderildiği toplumla ilgilidir. Ama onun elçiliği sırf Arap toplumuna değil, tüm insanlığadır. Allah Teâlâ şöyle buyurur:

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَافَّةً لِّلنَّاسِ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ

“Seni bütün insanlara ancak müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik; fakat insanların çoğu bunu bilmezler.” (Sebe 34/28)

Bu yüzden farklı diller konuşan insanların Kur'ân'ı, iyi öğrenerek kendi toplumlarının diliyle tebliğ etmesi çok önemli bir görevdir. Muhammed (a.s.), “Tek bir âyet de olsa benden tebliğ edin.”⁵¹ demiştir. Bu, bütün nebîlerin ümmetlerine yüklediği görevdir.

Ancak her nebî ayrıca rasûl olunca, bu iki kavramın Kur'ân'da bir arada veya her birinin ayrı ayrı kullanımının önemi de gözardı edilmemelidir. Mesela Rasûlullah'a Allah tarafından yapılan uyarı ve kınamalarda nebîlik vasfının zikredilmesinin bir anlamı vardır.⁵² Çünkü nebî vasfı onun vahiy alma yönünün yanısıra insani yönünü de ifade eder. Rasûl vasfı ise genelde risâletin tebliğ yönünü ilgilendirmektedir ve rasûller bu yönüyle korunmuşlardır. Yani kendilerine indirileni olduğu gibi tebliğ etme zorunlulukları vardır.⁵³ Bu iki vasfın kullanım yönü, âyetlerin anlaşılması ve tercümesinde büyük önem

⁵¹ Buhârî, el-Enbiyâ, 50.

⁵² et-Tahrîm 66/1; el-Enfâl 8/67; Âl-i İmrân 3/161.

⁵³ el-Mâide 5/67; el-Hâkka 69/44-47; el-Hâcc 22/52; Yûnus 10/15; el-Cinn 72/27-28.

taşımaktadır. Şu'arâ sûresinin pek çok âyetinde geçen, çeşitli kavimlere gönderilen ve yalanlandıkları bildirilen rasûller için dilimizde daha ziyade vahiy alan ve kendisine kitap verilen kişi anlamında kullanılan "peygamber" kelimesini kullanmak doğru olmaz. Aynı durum, kendilerine rasûl veya uyarıcı gönderilmedikçe insanların hesaba çekilmeyeceğinin bildirildiği âyetlerin⁵⁴ tercümesi için de geçerlidir.

Muhammed (s.a.v.)'in söz ve fiillerine karşı gösterilen tavırların, bu iki kavrama göre değişiyor olması ama bunun tespitinin her zaman kolay olmayışı sebebiyle sahabenin bu konuya dikkati çekilmiştir. Zaman zaman Rasûlullah'a, söylediğinin vahiy mi yoksa kişisel tercihler mi olduğunu sormaları, sahabenin de bu ayırımın farkında olmalarını ama bunu tespit etmenin her zaman kolay olmadığını gösterir. Kendilerine söylenenin vahyin tebliği ya da onun uzantısı olma ihtimalini dikkate almadan Rasûlullah'la tartışmaya girmenin ya da ona uymamanın imani sonuçları olacağı açıktır. Bu ayırımı gözetmeleri konusunda temkinli davranmaları için sahabeye yapılan şu ikaz önemlidir:

⁵⁴ el-İsrâ 17/15; ez-Zuhruf 43/23.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ
لِبَعْضٍ أَن تَحْبَطَ أَعْمَالُكُمْ وَأَنتُمْ لَا تَشْعُرُونَ

“Ey İman edenler! Sesinizi Nebî'nin sesini bastıracak şekilde yükseltmeyin. Birbirinize bağırıp çağırdığınız gibi onu çağırmayın. Farkında olmazsınız da amelleriniz boşa gider.”
(Hucurât 49/2)

d. Rasûl ve Nebîlerin Yetki ve Sorumlulukları

Kur'ân ısrarla nebî ve rasûllerin insan olduklarına, beşeri vasıflar taşıdıklarına vurgu yapar.⁵⁵ Bu, insanların fitratında olan kutsallaştırma ve akılcılıktan uzaklaşma temayüllerine engel olma amaçlıdır.⁵⁶ Şirkin önündeki en güçlü engel budur. Nebî ve rasûllerin insanlar için örnek olması da⁵⁷ ancak böyle mümkün olur. Her hareketi vahiyle olan bir nebînin insanlar için örnek olması mümkün değildir. Kur'ân'daki îtâb âyetleri⁵⁸ de bunu desteklemektedir. Kur'ân, nebî ve rasûllerin koruma,⁵⁹ vekillik,⁶⁰ yola getirme,⁶¹ baskı yapma⁶² görevlerinin olmadığını,

⁵⁵ İbrahim 14/11; el-Kehf 18/110; el-Fussilet 41/6.

⁵⁶ Bkz. el-İsrâ 17/90 vd.

⁵⁷ el-Ahzâb 33/21; el-Mümtehne 60/4, 6.

⁵⁸ el-Enfâl 8/67; et-Tevbe 9/113; et-Tahrîm 66/1.

⁵⁹ eş-Şûrâ 42/48.

⁶⁰ el-En'âm 6/107; Hûd 11/12.

⁶¹ el-Kasas 28/56; eş-Şûrâ 42/52.

kalpten geçeni⁶³ ve gaybı⁶⁴ bilemediklerini bildirir. Yine Kur'ân, nebî ve rasûllerin tebliğ, müjdeleme ve uyarma⁶⁵ görevleri bulunduğunu ve bizler için örnek olduklarını söyler. Muhataplarının da onların tebliğ ettiklerine itaat etme sorumlulukları vardır.⁶⁶ Nebî ve rasûllerin yetki ve sorumluluklarının doğru anlaşılması, Kur'ân'ın doğru anlaşılması için hayati önem taşımaktadır.

e. Sonuç

Kur'ân'da, rasûl kavramı, hem elçi hem de elçinin tebliğ ettiği şey anlamında kullanılmaktadır. Elçi anlamındaki kullanımı, insan ve melekleri içine alır. Rasûl kelimesi ile insan kastedildiğinde, risâlet dışında, bir insanın diğer bir insana gönderdiği elçi anlamının yanı sıra nebî, yani Allah'tan risâletle ilgili vahiy alan ve bunu tebliğ etme görevi olan kişi ile nebî olmayan, yani risâletle ilgili bir vahye muhatap olmayan, ancak risâleti tebliğ eden kişi anlamında kullanılır. Nebî vasfını taşımayan rasûller, Allah'ın risâletini tebliğ gayreti içinde olan

⁶² el-Gâşiye 88/21-22.

⁶³ et-Tevbe 9/101; el-Münâfikûn 63/4.

⁶⁴ el-En'âm 6/50; el-A'râf 7/188.

⁶⁵ el-En'âm 6/48; es-Sebe' 34/28; Hûd 11/12.

⁶⁶ en-Nisâ 4/64.

herkes olabileceği gibi bir nebînin göndermiş olduğu kişiler de olabilir. Rasûl kelimesinin, nebî, yani kendisine risâletle ilgili vahiy indirilerek değeri yükseltilmiş ve kendisine indirilene rasûl sıfatıyla tebliğ eden kişi anlamında nebînin sıfatı olarak kullanıldığı dikkate alındığında, her nebînin rasûl ancak her rasûlün nebî olmadığı ortaya çıkar.

Sonuç olarak Kur'ân'a göre rasûl ve nebî kavramları arasında fark vardır. Nebî kavramı, kişinin vahye muhatab olması ve kendisine kitap indirilmesi yani nübüvvetle ilgilidir. Nebîler kendilerine indirilene tebliğ etmekle görevlidirler. İşte bu da onların rasûllük vasfını ifade eder. Nebînin, kendisine indirilene tebliğ etmemesi yani rasûllük görevini yapmaması düşünülemez.

Kur'ân'da bazen nebî bazen rasûl bazen de her ikisinin kullanılıyor olması, kullanılan kavrama vurgu yapıyor olması ile alakalı olmalıdır. Meallerde buna dikkat edilmelidir. Özellikle nebî ya da rasûl vasfına yönelik bir anlam örgüsü varsa, bu kelimeler aslı şekliyle kullanılmalıdır. Nebî olmayan rasûllerin de kastedilme ihtimali bulunan rasûl kelimeleri ya olduğu gibi ya da elçi şeklinde tercüme edilmelidir.

II. Araf 157. Ayet Çerçevesinde Rasulün Helal-Haram Kılmasının Anlamı⁶⁷

الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ يَأْمُرُهُمْ
بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ
إِصْرَهُمْ وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ فَالَّذِينَ آمَنُوا بِهِ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِي
أُنزِلَ مَعَهُ أُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

“Onlar, yanlarındaki Tevrat'ta ve İncil'de yazılı buldukları, o
Ümmî Nebî Rasûl'e uyan kimselerdir. O, onlara marufu
emreder, onları münkerden alıkoyar. Onlara iyi ve temiz şeyleri
(tayyibât) helal, kötü ve pis şeyleri (habâis) haram kılar.
Üzerlerindeki ağır yükleri kaldırır ve zincirleri kırar. Ona iman
edenler, ona saygı gösterenler, ona yardım edenler ve ona
indirilen Nûr'a (Kur'ân'a) uyanlar var ya, işte onlar kurtuluşa
erenlerdir.”

Âyette geçen, Rasûlullah'ın, marufu emredip, münkerden
nehyetmesi, tayyibâtı helal kılıp habâisi haram kılması,
insanların üzerlerindeki ağır yükleri kaldırıp zincirleri kırması,
esasinda Kur'ân'da var olanı bildirmesidir. Âyetin
devamındaki “ وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِي أُنزِلَ مَعَهُ ” ona indirilen Nura

⁶⁷ Konuyla ilgili bir çalışma için bkz. Fatih Orum, Kuran'ı Anlama Usûlü, s. 255 vd.,
İstanbul, 2015.

(Kur'ân'a) uyanlar" ifadesi bunu göstermektedir. Tüm bunların Rasûlullah'a nispeti, onun rasûl vasfı sebebiyledir. 158. âyette, kendisinden bahsedilen Ümmî Nebî Rasûl'ün Allah'a ve onun sözlerine inandığından bahsedilmektedir. Âyette geçen " فَالَّذِينَ آمَنُوا بِهِ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ = Ona iman edenler, ona saygı gösterenler, ona yardım edenler" ifadesi de önemlidir. Çünkü tüm bunları yapanlar, aynı zamanda ona inene tâbî olanlardır. İnsanların Rasûl'e iman etmeleri, onun Rasûl olma vasfı sebebiyledir. Nitekim âyette, Rasûlullah'a " إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ = Ben Allah'ın Elçisi'yim" demesi emredilmekte, sonra da Allah'a ve Ümmî Nebî Rasûl'e beraberce iman edilmesi emredilmektedir. Rasûl'ün de Allah'ın kelimelerine iman ettiği bildirilmektedir. Devamında da " أَلْعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ وَاتَّبِعُوهُ = Ona uyun ki yola gelesiniz" denmektedir. Bu ifade tıpkı Nûr sûresinin 54. âyetindeki " وَإِنْ تُطِيعُوهُ تَهْتَدُوا = Eğer ona itaat ederseniz doğru yola erersiniz" ifadesi gibidir. Nûr sûresinin 54. âyetinin " وَمَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ = O Rasûl'e düşen sadece tebliğdir" ifadesi ile sona erdiğini düşünürsek, A'râf sûresinin 157 ve 158. âyetlerinde, emrin, nehyin, helal ve haram kılmanın Rasûl'e nispetinin rasûl sıfatıyla ilgili olduğu ortaya çıkar.

Rasûller, Allah'ın Kitabı'ndaki emir ve yasakları tebliğ ederler. Mesela Allah'ın Kitabı'nda; “namaz kılın”, “zekat verin” emri varsa rasûller muhataplarına bunu emrederler. İsmail (a.s.) için Kur'ân'da geçen “ وَكَانَ يَأْمُرُ أَهْلَهُ بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ ”= Ehline namazı ve zekatı emrederdi” ifadesinden, İsmail (a.s.)'ın, namazı ve zekatı kendi yetkisiyle emrettiği söylenemez. İsa (a.s.) hakkında da şöyle buyrulur:

وَمُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْ مِنَ التَّوْرَةِ وَلَأَجَلَ لَكُمْ بَعْضَ الَّذِي حُرِّمَ عَلَيْكُمْ وَجِئْتُكُمْ بِآيَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ
فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا

“Ben, önümdeki Tevrat'ı tasdik eden ve size haram edilmiş bazı şeyleri helâl etmek için gelen bir elçiyim. Size Rabbinizin bir belgesini de getirdim, Allah'tan korkun ve bana itaat edin.” (Âli İmrân 3/50)

Pek çok âyette Allah'ın, tayyibâtı helal, habâisi haram kıldığı bildiriliyorsa,⁶⁸ aynı şeyin Rasûlullah'a nispeti, Kitap'takileri tebliğ etmesi anlamına gelir.

Benzer durum, nebîlerin dışındakiler için de geçerlidir. Bir âyet şöyledir:

⁶⁸ el-Bakara 2/168; el-Mâide 5/88; en-Nahl 16/114-115.

وَيُؤْتِمُونَ أَوْلِيَاءَ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ
وَرَسُولُهُ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَيُطِيعُونَ اللَّهَ

“Mümin erkeklerle mümin kadınlardan her biri diğerinin
dostudur. İyi olanı emreder, kötülüğe engel olurlar. Namazı
kılar, zekâtı verirler. Allah'a ve Elçisine de boyun eğler.”
(Tevbe 9/71)

Yukarıdaki âyette, marufu emretmek ve münkeri nehyetmek
müminlere nispet edilmiştir. Aynı sûrenin 67. âyetinde de
münafıkların, bunun tersini yaptıklarından yani insanlara
münkeri emredip marufu yasakladıklarından
bahsedilmektedir. Müminlerin bu işi yapmaları Allah'ın
Kitab'ındakileri tebliğ etmeleri ile olur. Esasen bu, tüm
insanlara yüklenen bir görevdir. Şu âyette bu görülmektedir:

وَأَتَىٰكُمْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ

“İçinizde insanları iyiliğe çağıran bir topluluk olsun, marufa
uygun olanı emretsin, kötülüklere karşı dursun.” (Âl-i İmrân
3/104)

Benzer bir âyet Ehl-i Kitab'ı içine alacak şekilde şöyle
geçmektedir:

لَيْسُوا سَوَاءً مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ أُمَّةٌ قَائِمَةٌ يَتْلُونَ آيَاتِ اللَّهِ أَنْاءَ اللَّيْلِ وَهُمْ يَسْجُدُونَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ
وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ

“Onların hepsi bir değildir; Kitap ehli arasında dik duran bir topluluk da vardır, gecenin belli vakitlerinde Allah'ın âyetlerini okur, O'na boyun eğerler. Bunlar Allah'a ve ahiret gününe inanan, marufa uygun olanı emreden, kötülöklere karşı duran kimselerdir.” (Âl-i İmrân 3/113)

Şu âyet de bu şekilde anlaşılmalıdır:

فَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ
دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ

“Kitap verilmiş kimselerden oldukları halde Allah'a ve ahiret gününe inanmayan, Allah'ın elçisinin haram kıldığını haram tanımayan ve bu doğru dini din edinmeyen kimselerle, küçük düşüp elleriyle cizye verinceye kadar savaşın.” (Tevbe 9/29)

Yukarıdaki âyette Allah'ın ve Elçisi'nin haram kıldığını haram kılmayanlardan bahsedilmektedir. Demek ki müminler de Allah'ın ve Rasûlü'nün helal kıldığını helal; haram kıldığını da haram kılacaklardır. İnsanların haram ve helal kılması da tıpkı Rasûlullah'ınki gibi Kitap'ta olanların tebliği ile olur. İnsanları

dini konularda aydınlatma görevi olanların da yapması gereken budur. Şu âyet önemlidir:

لَوْلَا يُنذِرُهُمُ الرَّبَّانِيُّونَ وَالْأَحْبَارُ عَنْ قَوْلِهِمُ الْإِثْمَ وَأَكْلِهِمُ السُّحْتَ

“Hocaları ve âlimleri bunların günah söz söylemelerini ve haram yemelerini yasaklasalardı olmaz mıydı?” (Mâide 5/63)

Şu hadis de bu gerçeği dile getirir: “Ben ancak Allah'ın, Kitabı'nda helal kıldığı şeyi helal ve yine ancak Allah'ın, Kitabı'nda haram kıldığı şeyleri haram kılarım.”⁶⁹

Bir başka hadiste, Rasûlullah şöyle buyurmuştur: “Helal, Allah'ın, Kitab'ında helal kıldıkları, haram da, Kitab'ında haram kıldıklarıdır. Hakkında bir şey söylemedikleri ise, O'nun affettiği şeylerdir.”⁷⁰

Ebû Saîd şöyle der: “Hayber'in fethinden henüz dönmüştük. Bizler, Rasûlullah'ın ashabı, sarımsak tarlasına rastladık. İnsanlar açtı. Doyasıya yedik. Ardından mescide gittik. Rasûlullah kokuyu aldı ve “kim bundan yerse mescide gelmesin” dedi. Sarımsağın haram kılındığına dair söylenti

⁶⁹ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VI, 75.

⁷⁰ Tirmizî, *Libâs*, 6; İbn Mâce, *Et'ime*, 60.

Nebî'ye ulaştınca şöyle dedi: “Ey insanlar! Allah'ın bana helâl kıldığı bir şey'i haram etmek benim elimde değildir. Şu var ki ben bunun kokusundan hoşlanmıyorum.”⁷¹

Sonuçta, rasûller dahil hiç kimsenin Allah adına helal-haram kılma, emretme-nehyetme yetkisi yoktur. Rasûlullah'ın insanlar arasında hüküm vermesine dair âyetleri de böyle anlamalıyız. O, insanlar arasında hüküm verirken Kur'ân'a bağlıydı.

III. Tahrim 1. Ayet Çerçevesinde Rasulün Helal-Haram Kılmasının Anlamı⁷²

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ تَبْتَغِي مَرْضَاتَ أَرْوَاحِكَ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ (1) قَدْ فَرَضَ
اللَّهُ لَكُمْ تَحِلَّةَ أَيْمَانِكُمْ وَاللَّهُ مَوْلَاكُمْ وَهُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ (2) وَإِذْ أَسْرَأَ النَّبِيُّ إِلَى بَعْضِ أَرْوَاحِهِ
حَدِيثًا فَلَمَّا نَبَأَتْ بِهِ وَأَظْهَرَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ عَرَفَ بَعْضَهُ وَأَعْرَضَ عَنْ بَعْضٍ فَلَمَّا نَبَأَهَا بِهِ قَالَتْ مَنْ
أَنْبَأَكَ هَذَا قَالَ نَبَأَنِي الْعَلِيمُ الْخَبِيرُ (3) إِنْ تَتُوبَا إِلَى اللَّهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا وَإِنْ تَظَاهَرَا عَلَيْهِ
فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ مَوْلَاهُ وَجِبْرِيلُ وَصَالِحُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمَلَائِكَةُ بَعْدَ ذَلِكَ ظَهِيرٌ (4)

Ey Nebi! Allah'ın özel olarak sana helal kıldığını, neden kendine haram kılıyorsun? Eşlerinin gönlünü etmeye çalışıyorsun. Neyse ki Allah bağışlar, ikramı boldur. Allah, bu tür yeminlerinizi bozmayı size farz kılmıştır. Allah sizin en

⁷¹ Müslim, Mesâcid, 76.

⁷² Konuyla ilgili bkz. Fatih Orum, Âyetlerin Başına Gelenler, s. 213 vd., İstanbul, 2017.

yakınıdır. Her şeyi bilen ve kararları doğru olan O'dur. Bir gün Nebi, eşlerinden birine gizli bir söz söylemişti. Eşi onu, diğer eşine bildirince Allah, Nebisini o konuda bilgilendirdi. O da onun birazını eşine anlattı, birazını da anlatmaktan vazgeçti. Eşine bildirdiğinde o: "Bunu sana kim bildirdi?" dedi. Nebi de "Bana, her şeyi bilen; her şeyin iç yüzünü bilen bildirdi." diye cevap verdi. (Ey Nebî'nin iki eşi!) Allah'a yönelip tevbe ederseniz iyi olur. Çünkü ikinizin de gönlü kaydı. Eğer birlikte ona karşı harekete geçerseniz bilin ki Allah, Cebrail ve iyi müminler onun yakın dostlarıdır. Bundan sonra melekler de ona destek olurlar.

Tefsir eserlerinde Tahrîm suresinin yukarıdaki ayetleriyle bağlantılı olduğu düşünülen bazı rivayetler yer alır. Rivayetlerden ilki ve yaygın olanına göre Nebi aleyhisselâm, eşlerinden birinin odasında iken kendisine ikram edilen bal şerbetini içer, bu vesileyle o eşinin yanında beklenenden fazla kalır ve bundan dolayı da diğer eşleri ile Nebi arasında bazı huzursuzluklar cereyan eder.

Mesela Buhârî ve Müslim'de anlatıldığına göre Allah'ın Nebî'si, eşi Zeyneb b. Cahş'ın evinde bal şerbeti içer. Bu durumdan

hoşlanmayan diğer iki eşleri Âişe ve Hafsa kurguladıkları planı uygular ve Nebi onları ziyarete geldiğinde her biri birbirinden habersizmiş gibi yaparak Nebi'ye meğâfir⁷³ yiyip yemediğini sorarlar. Müslim'deki rivayete bakılırsa bununla, Nebi'ye hassas olduğu bir konudan yüklenir, Nebi'nin ağzının meğâfir koktuğunu ima ederler. Nebi de bir daha bal şerbeti içmeyeceğine yemin eder.⁷⁴

Tahrîm suresinin yukarıdaki ayetleriyle bağlantılı olarak nakledilen diğer rivayet ise, yaşanan bazı hadiseler sebebiyle eşi Mâriye'yi kıskanmaları üzerine diğer eşlerinin gönülleri olsun diye Nebi'nin Mariye'yle bir daha birlikte olmayacağına yemin etmesine dairdir ki bu bağlamda zikri geçen pek çok rivayetten birine göre Allah'ın Nebisi, Hafsa'nın olmadığı bir zamanda onun odasında Mâriye ile birlikte olur. Nebi, buna bozulan Hafsa'nın gönlünü almak için bir daha Mâriye ile birlikte olmayacağına yemin eder ve bu durumdan diğer eşlerine söz etmemesini Hafsa'dan ister.⁷⁵

⁷³ Meğâfir bir çiçek ismidir. Arı bal yaparken bu çiçeği kullandığında bala bu çiçeğin kötü olduğu söylenen kokusu siniyormuş.

⁷⁴ Buhârî, Talâk, 8; Müslim, Talâk, 21.

⁷⁵ Taberî, *Tefsir*, Tahrîm 1. ayet.

Benzer bir rivayet ise İbn Abbas'ın kendi ifadeleriyle şöyle nakledilmektedir:

“Ömer b. el-Hattab'a, (Tahrim suresinin ilk ayetlerini kastederek) birbiriyle dayanışma içerisine giren iki kadının kimler olduğunu sordum, “Âişe ve Hafsa” dedi. anlatıldığında göre Nebi, Hafsa'nın odasında ve de onun gününde oğlu İbrahim'in anası olan Mâriye ile birlikte olmuştu. Hafsa durumu öğrenince, “Ey Allah'ın Nebisi! Diğer eşlerine reva görmediğini hem de benim yatağında ve benim günümde bana reva gördün” dedi. Bunun üzerine Nebi “onu kendime haram etsem; bir daha ona yaklaşmasam senin gönlünü almış olur muyum?” dedi. Hafsa “evet, olursun” deyince Nebi onu kendine haram etti ve bu durumdan başkasına söz etmemesini Hafsa'dan istedi. Ama o bundan Âişe'ye sözetti. Allah da bunu Nebi'ye bildirdi ve “Ey Nebi! Allah'ın senin için helal kıldığını ne diye haram kılıyorsun” ayetini indirdi.”⁷⁶

⁷⁶ Suyûtî, *Câmi'u'l-ehâdis*, XXVIII, 49.

Tahrim suresinin ilk ayetlerinin inmesiyle Nebi'nin yemin keffareti ödediği ve Mâriye'ye tekrar döndüğü bilgisi de yukarıdaki rivayet bağlamında aktarılır.⁷⁷

Hafsa'nın, Âişe'yi durumdan haberdar etmesinin Nebi'ye vahiyle bildirildiği düşünülür ve Tahrim suresinin "... Nebi de, bana her şeyi bilen; her şeyin iç yüzünü bilen bildirdi, diye cevap verdi" mealindeki 3. ayetinin konuyla ilgili olduğu söylenir. Bu âyete, gelenekte Kur'an dışı vahyin delillerden biri olarak atıfta bulunulur.

Yukarıdaki rivayetin bazı ayrıntılarında, Nebi, cariyesini kendisine haram kıldığını söyleyip durumdan Âişe'ye söz etmemesini Hafsa'dan isteyince Hafsa, "cariyeni kendine nasıl haram kılarırsın ki" der ve bunun üzerine Nebi Mâriye'ye yaklaşmama yemini eder, bir ay kadar hanımlarına yaklaşmaz ve Tahrim suresinin ilgili ayetleri iner.⁷⁸

Benzer bir rivâyete göre, Âişe'nin yanına gitmesi gerekirken Nebi, Mâriye ile birlikte olur ve Hafsa bunu öğrenir. Nebi,

⁷⁷ Taberî, *Tefsir*, Tahrim 1. ayet.

⁷⁸ Vâhidî, *Esbâb-ü nüzûli'l-Kur'ân*, s. 459.

Hafsa'dan, bildiğini Âişe ile paylaşmamasını ister ve Mâriye'ye bir daha yaklaşmayacağına dair yemin eder.⁷⁹

Nebi'nin istediği zaman kendisine yaklaşabileceği bir cariyesi olduğunu ve bunu kıskanan Âişe ve Hafsa'nın, Nebi'nin bir daha ona yaklaşmamaya yemin edinceye kadar Nebi'yle birlikte olmayacaklarını söylemeleri üzerine Nebi'nin cariyeyi kendisine haram kıldığı ve ayetin bunun üzerine indiğine dair rivayet de vardır.⁸⁰

“Bir gün Nebi, eşlerinden birine gizli bir söz söylemişti...” mealindeki surenin 3. âyetinin, Nebi'nin, Mariye'yi kendisine haram kıldığını başkasıyla paylaşmamasını istemesine rağmen Hafsa'nın bunu Âişe'ye anlatması sonrasında gelişen olaylarla alakalı olduğu düşünülür.

Ayette Nebi'nin eşlerinden bazısına verdiği sırrın, kendisinden sonra Müslümanların başına yönetici olarak kimin geçeceğine dair haber olduğu da rivayet edilir.⁸¹ Elmalılı bu rivayetin

⁷⁹ Neseî, *Tefsîr*, Tahrim 1. ayet.

⁸⁰ Nesâî, *'İşrâtü'n-nisâ*, 4.

⁸¹ İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr*, Beyrut, (1422) 1987, VIII, 308.

diğerlerinden daha güçlü olduğu görüşündedir.⁸² Şii kaynaklarında ise, söz konusu sırrın mu'ta nikahına dair olduğu bilgisi yer alır.⁸³

Birden fazla olayın Tahrîm suresinin ilk ayetlerinin inişine sebebi olabileceğini söyleyenler de vardır.⁸⁴ Ancak ayetin iniş sebebi olarak Mâriye hadisesinin tercih edilmesini belirtenler de vardır.⁸⁵

Ayetlerle ilişkilendiren rivayetler ve rivayetlerde geçen isimler farklılık arz etmektedir. İlgilenenler için rivayet çeşitliliği açısından bu konuda zengin bir malzemenin bulunduğunu söyleyebiliriz.

Tefsirler, Mâriye'ye yaklaşmayacağına dair yemin etmesi üzerine Tahrîm suresinin ilk ayetlerinde Nebi'nin kınandığını, yeminini bozup keffaret ödemesinin emredildiğini söylerler.⁸⁶

Rivâyete göre İbn Abbas Tahrîm suresinin ilk ayeti ile kastedilenin, Ahzab suresinin 50. âyetinde geçen "kendini

⁸² Elmalılı, VII, 5110 vd.

⁸³ İbrahim Kafi Dönmez, "Müt'a", *DİA*, XXXII, 175.

⁸⁴ Cessâs, *Ahkâm*, Tahrîm 1. ayet; Suyûtî, *Lübâbü'n-nükûl*, s. 217.

⁸⁵ Cessâs, *Ahkâm*, Tahrîm 1. ayet.

⁸⁶ Taberi, *Tefsir*, Tahrîm 1. ayet.

Nebî'ye hibe eden kadınlar"la ilgili olduğu görüşündedir. İbn Ebi Hatim, bu rivayetin zayıf (garîb) olduğunu, doğrusunun bal şerbeti rivayeti olduğunu söyler.⁸⁷

Âyetlerin Kur'ân Bütünlüğünde Ele Alınışı

Tahrim suresinin ilk ayetleri bağlamında tefsir eserlerinde biri bal şerbeti diğeri de Mâriye'yle ilişkilendirilen iki ayrı rivayet ön plana çıkmaktadır. Tefsirlerde sıhhat gerekçesiyle bal şerbetine dair rivayete vurgu yapanlar olduğu gibi Tahrim suresinin ilgili ayetlerini Mâriye'ye dair rivayetle irtibatlandıranlar da bulunmaktadır.⁸⁸

Biz Tahrim suresinin ilk ayetleriyle Ahzab suresinin 50. ayeti arasında, İbn Abbas'ın da dikkat çektiği ilişki üzerinde yürüyecek, yukarıdaki rivayetler hakkındaki tespit ve tercihimizi belirleyeceğiz. Şu farkla ki, İbn Abbas'ın Tahrim 1 ile Ahzab 50 ayetler arasındaki ilişkide, Ahzab 50. ayetteki "eğer nikâhlamak istersen kendini sana hibe eden kadını sana helal kıldık" şeklindeki hükmü dikkate aldığı söylenmektedir. Biz ise Tahrim 1 ile Ahzab 50 ayetler arasındaki ilişkide, Ahzab

⁸⁷ İbn ebî Hâtim, *Tefsir*, X, 3362.

⁸⁸ Bilâl Işık, *Tahrîm Suresinde Aile İçi İlişkiler*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1999, s. 25.

50. ayetteki “Allah'ın sana fey’ olarak verdiğiinden hâkimiyetin altında olanı sana helal kıldık” şeklindeki hüküm arasındaki irtibata yoğunlaşacağız.

Ahzab 50. ayette, kadınlarla evlilik ahkâmına dair Nebi ile diğer insanlar arasındaki farklardan bahsedilmektedir. Ayetin metni ve meali şöyledir:

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَحَلَّلْنَا لَكَ أَزْوَاجَكَ اللَّاتِي آتَيْتَ أُجُورَهُنَّ وَمَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ مِمَّا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَيْكَ
وَبَنَاتِ عَمَّاتِكَ وَبَنَاتِ خَالَكَ وَبَنَاتِ خَالَاتِكَ اللَّاتِي هَاجَرْنَ مَعَكَ وَامْرَأَةً مُؤْمِنَةً إِن
وَهَبَتْ نَفْسَهَا لِلنَّبِيِّ إِنْ أَرَادَ النَّبِيُّ أَنْ يَسْتَنْكِحَهَا خَالِصَةً لَكَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ قَدْ عَلِمْنَا مَا
فَرَضْنَا عَلَيْهِمْ فِي أَزْوَاجِهِمْ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ لِكَيْلَا يَكُونَ عَلَيْكَ حَرَجٌ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا

“Ey Nebi! (Şu sayılanları) özel olarak sana helal kıldık: Mehirlerini verdiği eşlerini, Allah'ın sana fey’ olarak verdiğiinden hâkimiyetin altında olanı, seninle beraber hicret eden amcanın kızlarını, halalarının kızlarını, dayının kızlarını, teyzelerinin kızlarını ve eğer nikâhlamak istersen kendini sana hibe eden kadını. Bunları diğer müminlere değil, sadece sana helal kıldık. Müminlerin eşleri ve yönetimleri altındaki esirlerle ilgili hangi hükümleri koyduğumuzu elbette biliyoruz. Bütün bunlar sana bir sıkıntı olmasın diyedir. Çünkü Allah bağışlar, ikramı boldur.”

Görüldüğü üzere evlilik ahkamina dair Nebi'nin diğer insanlardan farklı bazı hükümlere tabi olduğu görülmektedir. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

1. Âyetin metninde geçen “ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَحَلَّلْنَا لَكَ أَزْوَاجَكَ اللَّاتِي آتَيْتَ ” ifadesinin gereği olarak Nebi, bir kadınla evlenmek isterse o kadına mehrini peşin verecek. Oysa onun dışındakiler için böyle değildir. Şöyle ki, bir erkek mehri peşin olarak vermeden, daha sonra vermeyi taahhüt ederek ve hatta mehri kararlaştırmadan bir kadınla evlenebilir. Erkek, mehri kararlaştırılmadan evlendiği kadını ilişkiye girmeden boşarsa kadının emsal mehrinin yarısını; mehri kararlaştırıldıktan sonra ilişkiye girmeden boşarsa kararlaştırılan mehri yarısını öder. İlişki sonrası boşamada ise mehri kararlaştırılmadıysa kadın emsal mehre; kararlaştırıldıysa kararlaştırılan mehre hak kazanır.⁸⁹ Ayetin metninde geçen “ إِنَّا أَحَلَّلْنَا لَكَ ” = senin için helal kıldık” ve “ خَالِصَةً لَكَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ ” = müminlere değil, sadece sana helal kıldık” ifadeleri, mehri konusunda Nebi ile diğerleri arasındaki farka işaret eder.

⁸⁹ el-Bakara 2/236-237.

Nebi'nin evlenirken mehir verme yükümlülüğünün olması, ayetin sonunda da belirtildiği üzere ona bir sıkıntı oluşturmaması içindir. Peşin verip kurtulması, sonraya bırakıp borçlu olması durumundan daha iyidir. Nebi'ye evlilik konusunda sayı sınırlaması olmadığı için çok sayıda kadınla mehri öteleyerek evlenmesi zimmetinde yüksek miktarda bir borç yükü oluşturacaktır.

2. Ahzab 50. ayetin metninde geçen “ وَمَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ مِمَّا أَفَاءَ اللَّهُ ”
عَلَيْكَ = Allah'ın sana fey' olarak verdiğinden hâkimiyetin altında olanı (da sana helal kıldık)” ifadesinin gereği olarak Nebi fey' kapsamında yani savaşmadan ele geçirilen yahut hediye edilen bir kadınla evlilik hayatı yaşayabilir. Bu hüküm de onun dışındakiler için geçerli değildir. Diğerleri bu kapsamdaki kadınlarla nikah kıyarak evlenebilirler. Fey' savaş olmadan ele geçirilen şeyler olduğu için fey'de askerin hissesi yoktur.⁹⁰

Kendisine hediye edilen ya da fey' olarak kendisine düşen bir kadınla maddi imkansızlık sebebiyle – ki en azından mehri peşin verme zorunluluğu var-evlenememesi hem Nebi hem de bu kadınlar için olumsuz bazı sonuçlar doğurabilirdi. İşte bu

⁹⁰ el-Hasr 59/7.

tür sıkıntıları ondan kaldırmak için diğerleri için geçerli olmayan bu farklı hüküm konulmuş olmalıdır. Yani Nebî fey' kapsamındaki bir kadınla mehirsiz ve nikahsız birlikte olabilmekteydi. Nebî'nin Mâriye ile birlikteliği böyleydi. İslam'a davet mektubu gönderilen Mısır mukavkısı, Nebî'ye Mâriye'yi hediye olarak göndermiş, Nebî'nin oğlu İbrahim'i Mâriye doğurmuştu. İleride görüleceği üzere, Tahrim suresinin ilk ayetleri Mâriye ile Nebî'nin diğer eşleri arasında yaşanan bir takım sıkıntılardan bahsetmektedir.

3. Ele aldığımız ayetin metninde geçen “ وَبَنَاتِ عِمَّاتِكَ وَبَنَاتِ عَمَّاتِكَ ” = seninle beraber hicret eden amcanın kızlarını, halalarının kızlarını, dayının kızlarını, teyzelerinin kızlarını (da sana helal kıldık)” ifadesi göstermektedir ki, amca, hala, dayı ve teyzelerinin kızlarının Nebî'ye helal olması için bu kadınların onunla birlikte hicret etmiş olma şartı da Nebi ile diğerleri arasındaki farklılıklardan biridir. Ayetin sonundaki “Bütün bunlar sana bir sıkıntı olmasın diyedir” ifadesinden hareketle bu farkı anlamlandırmaya çalışırsak belki şunu söyleyebiliriz: Nebî'nin eşi olacak kişinin onun yanında olması gerekir. Yanında olmayan eşlerinden dolayı Nebî'ye ve hatta eşlerine insanlar

sıkıntı yaşatabilirlerdi. Öte yandan Nebi'ye davasında ilk yardım etmeleri gereken akrabaları olmalıydı. Nimet-külfet dengesi gereği onun yanında olmayan, onunla hicret etmeyen akrabaları belki de onunla evlenme ayrıcalığını da kaybetmiş oluyorlardı.

4. Yine ayetin metninde geçen “ وَأَمْرًا مُمْنَةً إِنْ وَهَبْتَ نَفْسَهَا لِلنَّبِيِّ إِنْ أَرَادَ النَّبِيُّ أَنْ يَسْتَنْكِحَهَا = ve eğer nikâhlamak istersen kendini sana hibe eden kadını (da sana helal kıldık)” ifadesinin gereği olarak diğerleri ile Nebi arasındaki evlilik ahkâmına dair diğer bir şart da, bir kadının mehir talep etmeden kendisini Nebi'ye hibe etmesi, Nebi'nin de bununla nikahlanmak istemesi durumunda bu kadının ona helal olmasıdır. Bu, diğerleri için helal değildir. Çünkü nikahtan sonra kadın bu mehri kocasına hibe edebilirse de bir erkek evleneceği kadına mutlaka mehir vermeli ya da taahhüt etmelidir. Kaldı ki nikahla birlikte resen mehir erkeğin zimmetinde bir borç olarak doğacaktır. Çeşitli gerekçelerle Nebi'nin eşi olmayı isteyen ancak mehirleri peşin verilmesi gerektiği için Nebi tarafından nikahlanamayan kadınlar hakkında da böylece bir rahatlama getirilmiş, bu durumun Nebi için bir sıkıntı oluşması engellenmişti.

Ahzab 50. ayetteki “ خَالِصَةً لَّكَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ ” = Diğer müminlere değil, sadece senin için” ifadesi ayette yer alan hükümlerin “ لِكَيْلَا ” = Sana bir sıkıntı olmasın diye” ifadesi ile irtibatı olduğunu gösterir. Bu durumda ayetin başındaki “ إِنَّا أَحْلَلْنَا لَكَ ” = Sana helal kıldık” ifadesi ayetteki tüm hükümleri içerir. “ خَالِصَةً ” ifadesi “ لَكَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ ” ifadesinin bir nevi teyididir. Benzer kullanım şu ayette de vardır:

قُلْ إِنْ كَانَتْ لَكُمْ الدَّارُ الْأَجْرَةُ عِنْدَ اللَّهِ خَالِصَةً مِّنْ دُونِ النَّاسِ فَتَمَنَّوْا الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ.

De ki “O son yurt (Cennet) Allah katında başka kimselere değil de yalnız size tahsis edilmişse ölümünüzü isteyin, İddianızda haklıysanız istersiniz!” (Bakara 2/94)

Ayette “لَكُمْ” kelimesiyle ahiret hayatı sözü edilenlere nispet edilmesine rağmen ayetin devamında “ خَالِصَةً مِّنْ دُونِ النَّاسِ ” ifadesi de geçmiştir. Bu, “لَكُمْ” ile “ خَالِصَةً مِّنْ دُونِ النَّاسِ ” ifadesi arasında teyit ilişkisi olduğunu gösterir.⁹¹

⁹¹ Ancak şu ayetteki diziliş yukarıdaki örgü için şüphe uyandırabilir.

قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ قُلْ هِيَ لِلَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا خَالِصَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ
كَذَلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ

De ki “Allah'ın kulları için çıkardığı süsü (yakışan giysiyi), temiz rızıkları kim haram etti?” De ki “Bunlar dünyada esasen müminler içindir (ama kafirler de faydalanırlar).

Ahzab 50. ayette “خَالِصَةً لَّكَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ” ifadesi olmasa bile “إِنَّا لَا يَجِلُّ لَكَ النَّسَاءُ مِنْ بَعْدُ وَلَا أَنْ تَبَدَّلَ بِهِنَّ مِنْ أَزْوَاجٍ وَلَوْ أَعْجَبَكَ حُسْنُهُنَّ إِلَّا مَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ رَقِيبًا” ifadesi, hükümlerin sadece Nebi'ye ait olduğunu göstermeye yeter. Ayette “خَالِصَةً لَّكَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ” olduğu için sadece son hükmün Nebi'ye has olduğunu söyleyenler şu ayetteki hükmü de Nebi ile diğerleri arasında ortak olduğunu söylemeliler:

لَا يَجِلُّ لَكَ النَّسَاءُ مِنْ بَعْدُ وَلَا أَنْ تَبَدَّلَ بِهِنَّ مِنْ أَزْوَاجٍ وَلَوْ أَعْجَبَكَ حُسْنُهُنَّ إِلَّا مَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ
وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ رَقِيبًا

Bundan sonra artık ne bir kadınla evlenmen ne de bir eşini bırakıp başkasını alman sana helal değildir. Yönetimin altında olan esirler başka. Allah her şeyi gözetimi altında tutar.”
(Ahzab 33/52)

Yukarıdaki ayette tıpkı 50. ayetin başında olduğu gibi Nebi muhatap alınarak evliliğe dair bir hüküm ifade edilmektedir.

(Mezardan) kalkış gününden itibaren sadece onlar için olacaktır.” Bilen bir topluluk için âyetlerimizi böyle açıklarız.” (el-Araf 7/32)

Şöyle ki; ilk hükmün kapsamına hem müminler hem de kafirler girerken “ خَالِصَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ = (Mezardan) kalkış gününden itibaren sadece onlar için olacaktır” ile başlayan ikinci hükmün kapsamına sadece müminler girmektedir. Ancak, burada hem mekan farkı vardır hem de zaten ayetteki asıl vurgu iki grubun farkını ortaya koymaya yöneliktir. Dolayısıyla bu ayetteki “ خَالِصَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ ” ifade teyid ifade etmez. Oysa Ahzab suresinin 50. ayetinde bunlar söz konusu değildir.

50. ayette “إِنَّا أَحْلَلْنَا لَكَ = sana helal kıldık” denilmekteydi; burada da “لَا يَجِلُّ لَكَ = sana helal kılmadık” denilmektedir. Her iki ayette de zamirler sadece Nebi'yi göstermektedir. 52. ayette “خَالِصَةً لَكَ = مَنْ دُونَ الْمُؤْمِنِينَ” şeklinde bir ifade olmasa da bu ayette geçen hükmün Nebi ve diğerleri arasında müşterek olmadığı açıktır.

“لَكَيْلًا يَكُونُ عَلَيْكَ حَرْجٌ” = Bütün bunlar sana bir sıkıntı olmasın diyedir” ifadesinin “فَدَعَلِمْنَا مَا فَرَضْنَا عَلَيْهِمْ فِي أَزْوَاجِهِمْ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ” Müminlerin eşleri ve yönetimleri altındaki esirlerle ilgili hangi hükümleri koyduğumuzu elbette biliyoruz.” ifadesinden sonra yer alması “لَكَيْلًا يَكُونُ عَلَيْكَ حَرْجٌ” ifadesinin sadece son hükümle değil ayetteki tüm hükümlerle ilgili olduğunu gösterir. Çünkü “فَدَعَلِمْنَا مَا فَرَضْنَا عَلَيْهِمْ فِي أَزْوَاجِهِمْ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ” ifadesinde Nebi'nin dışındakiler için hür kadınlar ve birilerinin sorumlulukları altında bulunanlardan bahsedilmektedir. Bu, ayetteki tüm hükümleri kapsamaktadır. Ayette iki tür kadınlardan bahsedilmektedir. Biri hür diğeri fey' kapsamındaki kadınlardır. Müminlerin hür ve esirlerle evlenmelerine dair hükümlerin kitapta düzenlendiğin atıfta bulunulduktan sonra “لَكَيْلًا يَكُونُ عَلَيْكَ حَرْجٌ” ifadesinin geçiyor olması ayetteki tüm hükümlerin Nebi'ye has olduğunu gösterir. Ayetin başında “وَمَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ مِمَّا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَيْكَ” ifadesi geçerken Nebi'nin dışındakiler

bağlamında “وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ” geçmesi de 50. ayetteki hükümlerin Nebi'ye has olduğunu gösterir. İlk ifade sadece fey' kapsamındaki kadınları içerirken ikinci ifade fey' kapsamındakileri ve esirleri içermektedir.

Ayete yukarıda değindiğimiz şekilde meal verenlere göre ayette sadece son hüküm Nebi'ye has ise, ilk hükme göre Nebi'nin dışında birinin de bir kadınla nikahlanmak için mehir vermeden evlenemeyeceğini söylememiz gerekir. Oysa Nebi'nin dışında bir erkek bir kadınla mehri peşin vermeden ve hatta mehri kararlaştırmadan evlenebilir. Mehir kararlaştırılmadan evlendiği kadını ilişkiye girmeden boşayan bir erkek kadının emsal mehrinin yarısını, mehir kararlaştırıldıktan sonra ilişkiye girmeden kadını boşayan erkek ise kararlaştırılan mehrin yarısını öder. İlişki sonrası boşamada ise mehir kararlaştırılmadıysa kadın emsal mehre; kararlaştırıldıysa kararlaştırılan mehre hak kazanır.⁹² Nebi için ise bunlar geçerli değildi. O evleneceği kadına mehri vermek zorundaydı. Durum böyleyken ilk hükmün Nebi'nin yanı sıra diğer müminler için de geçerli olduğu düşünülmüş ve bu

⁹² el-Bakara 2/236-237.

düşünce meallere yansımıştır. Şu meal işin nerelere
vardırıldığını görmek açısından dikkat çekicidir:

“Ey Peygamber! Biz sana mehirlerini verdiğin (veya vermeyi
taahhüt ettiğin) eşlerini.... helâl kıldık.”⁹³

Yine ayete yukarıda değindiğimiz şekilde meal verenlere göre
ayette sadece son hüküm Nebi'ye has ise, ayetteki üçüncü
hükme göre diğer müminlerin amca, hala, dayı ve teyzelerinin
kızlarıyla evlenebilmesi için bunların da evlenecekleri
erkeklerle hicret etmeleri mi gerekmektedir? Bu hüküm Nisa
suresinini 23 ve 24. ayetlerini tahsis mi etmiştir ve bu hüküm
bugün de geçerli midir? Bugün bir müminin amca, hala, dayı
ve teyzelerinin kızlarıyla evlenebilmesi için bu kadınların hicret
etmeleri mi gereklidir?

“Allah'ın sana fey' olarak verdiğinden hâkimiyetin altında olanı
(da sana helal kıldık)” ifadesinin Nebi'nin dışındakiler için de
geçerli olup olmadığını sormuyoruz, çünkü geleneğin buna
olumlu cevap vereceğini biliyoruz. Aşağıda görüleceği üzere,
ayette geçen fey kelimesine ganimet anlamı verilince, bu ayet

⁹³ Cemal Sofuğlu, Abdülkadir Şener, Mustafa Yıldırım'a ait meal.

de cariyelerin odalık olarak kullanılabilceği hususundaki geleneksel görüşün delillerinden biri haline getirilmiştir.

Ayetin metninde “مِمَّا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَيْكَ” ifadesi geçmesine rağmen kelimenin meallerde “ganimet” olarak çevrildiđini görüyoruz. Birkaç örnek verelim:

“... ve savařlarda Allah'ın ganimet olarak sana verdiği cariyeleri...”⁹⁴

“... Allah'ın sana ganimet olarak verdiklerinden elinin altında bulunan kadınları...”⁹⁵

“Allah'ın sana ganimet olarak verdiği ve elinin altında bulunan cariyeleri”⁹⁶

Yukarıdaki mealler sadece örnek olsun diye seçilmiştir. Farklı meal bulmak imkansız gibidir. ancak Hüseyin Atay'a ait çeviride fey' kavramı kısmen çeviriye yansıtılmıştır. İlgili bölüm şöyle çevrilmiştir:

⁹⁴ Mustafa Öztürk'e ait meal; Cemal Sofuğlu, Abdülkadir şener, Mustafa Yıldırım'a ait meal.

⁹⁵ Diyanet İşleri Başkanlığı'na ait meal

⁹⁶ Diyanet Vakfı'na ait meal.

“... Allah'ın sana savaşız verdikleri arasından
antlaşmalarını... sana helal kıldık...”⁹⁷

Fey' ve ganimet farklı şeylerdir. Ganimetin taksimi Enfal suresinin 41. ayetinde düzenlenirken feyin ganimetten farkı ve sarf yerleri Haşr suresinin 6 ve 7. ayetlerinde anlatılmaktadır.

Bununla birlikte feyin tanımını ve sarf yerlerini düzenleyen Haşr suresinin 6 ve 7. ayetleri dahi bazı meallerde ganimet olarak çevrilmiştir. Diyanet vakfının söz konusu iki ayet için uygun gördüğü çeviri şöyledir:

Allah'ın, onlardan (mallarından) Peygamberine verdiği ganimetler için siz at ve deve koşturmuş değilsiniz. Fakat Allah, peygamberlerini dilediği kimselere karşı üstün kılar. Allah her şeye kadirdir. Allah'ın, (fethedilen) ülkeler halkından Peygamberine verdiği ganimetler, Allah, Peygamber, yakınları, yetimler, yoksullar ve yolda kalmışlar içindir. Böylece o mallar, içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir devlet olmaz. Peygamber size ne verdiyse onu

⁹⁷ Hüseyin Atay, *Kur'an Türkçe Çeviri*, Ankara, 2015. Hüseyin Atay'ın daha önceki meallerinde ilgili bölüm şöyle çevrilmiştir: “... Allah'ın sana ganimet olarak verdiği câriyeleri... helâl kılmışızdır...” bkz. Hüseyin Atay, Yaşar Kutluay, *Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Anlamı (Meâl)*, Ankara, 1981.

alın, size ne yasakladıysa ondan da sakının. Allah'tan korkun. Çünkü Allah'ın azabı çetindir.

Fey ve ganimet arasındaki fark konusundaki kafa karışıklığının tarihi seyrini görmek için Diyanet vakfı İslam Ansiklopedisi'nin "fey" maddesine bakılabilir. Hatta maddenin müellifi dahi bu iki kelimeyi kullanırken gereken hassasiyeti göstermemekte, "Fey terimine, ganimet de dahil olmak üzere gayri müslimlerden alınan her türlü malı içine alacak şekilde kapsamlı bir anlam verenler olmuşsa da yaygın görüşe göre ganimet feyin kapsamı dışındadır." dedikten hemen sonra şu ifadeleri kullanabilmektedir:

"Fey kelimesi fiil olarak Kur'an-ı Kerim'de iki ayrı ayette üç defa (el-Bakara 2 / 226; el-Hucurat 49/ 9) "geri dönmek, vazgeçmek" anlamında, üç ayette de (el-Ahzab 33/50; el-Haşr 59/6, 7) "ganimet olarak vermek" manasında geçmektedir."⁹⁸

Savaş esiri olarak ele geçirilenlerle Nebi dahil herkes Allah'ın kitabına göre bazı şartların gerçekleşmesi durumunda ancak nikah kıyarak evlenebilirlerken bu ayete göre fey' olarak elde

⁹⁸ Mustafa Fayda, "Fey", *DİA*, XII, 511.

bulunan kadınla sadece Nebi nikah olmadan birlikte olabilir. Nebi'nin Mâriye ile ilişkisi bu ayet gereği olduğu için, Nebi kendisine bu ayetle helal kılınan Mâriye'ye yaklaşmayacağına yemin edince Tahrir suresinin ayetleri inmiş olmalıdır.

Ahzab suresinin 50. ayetinin başında geçen “أَزْوَاجِكَ” = senin eşlerini” kelimesinin, bu ayetin indiği esnada Nebi'nin nikahı altındaki eşleriyle ilgili olduğunu söyleyenlerin yanı sıra gelecekteki eşlerini de kapsadığını söyleyenler bulunmaktadır.⁹⁹ İlkini söyleyenler aynı surenin 52. ayetinin başında geçen “لَا يَحِلُّ” لَكَ النِّسَاءُ مِنْ بَعْدُ = Bundan sonra kadınlar sana helal değil...” şeklindeki ifadeye atıfta bulunurlar.¹⁰⁰

Tesirler ayette zikri geçen ilk hükmü, “mehr-i müsemma”, yani erkeğin evleneceği kadına vereceği mehrin miktarını belirleyerek nikahla ilişkilendirmiş, hatta bazıları mehrin miktarına dair ayrıntılı bilgiler vermişlerdir.¹⁰¹ Ancak Nebi'ye has olmak üzere mehrin nikahla birlikte verilme şartına temas etmemişlerdir. Aksine bu ayet bağlamında, mehrin peşin ödenmesine teşvik olsa da peşin olmaması durumunda da

⁹⁹ İbn-i Cezzî, et-Teshîl Li Ulum'it-Tenzil, s. 1560; Şâzelî, Bahr, VI, 64.

¹⁰⁰ Maverdi, Niket, IV, 413.

¹⁰¹ İbn Kesir, Tefsir, Ahzab 50. ayet.

evliliğin helal olmayacağı anlamına gelmediğini söyleyenler vardır.¹⁰² Genel olarak söylemek gerekirse tefsirlerde ayetin bu ilk hükmünün Nebi ve diğer müminler için müşterek olduğu düşünülür.¹⁰³

Ayette geçen ikinci hüküm bağlamında, ayette fey' kapsamında olan hüküm tefsirlerde ganimeti de içine alacak şekilde ele alınmış,¹⁰⁴ Nebi'nin Safiye, Cüveyriyye, Reyhâne ve Mâriye ile olan evliliği ayetin bu hükmüyle ilişkilendirilmiştir.¹⁰⁵ Ayetin bu hükmünün de Nebi ve diğerleri arasında müşterek olduğu tefsirlerin genel kabulüdür.¹⁰⁶

Ayetin üçüncü hükmünde yer alan amca ve halalarının kızları ile Nebi'nin baba tarafından akrabalarının; dayı ve teyzelerinin kızları ifadesi ile de anne tarafından akrabalarının kastedildiği söylenir. İfadeyi bu şekilde anlamanın gerekçesi olarak Nebi'nin dayı ve teyzesinin olmadığı; ifadenin anne tarafından akrabaları şeklinde anlaşılması gerektiği söylenir.¹⁰⁷

¹⁰² Beydavi, *Tefsir*, III, 91.

¹⁰³ Sa'dî, *Teyşîr*, s. 669.

¹⁰⁴ Taberi, Ahzab 50. ayet; Sa'dî, *Teyşîr*, s. 669.

¹⁰⁵ İbn Kesir, Ahzab 50. ayet.

¹⁰⁶ Sa'dî, *Teyşîr*, s. 669.

¹⁰⁷ Şâzelî, *el-Bahr*, VI, 65.

Ayetin üçüncü hükmünde yer alan Nebi ile hicret etme şartını, müslüman olma şartı olarak anlayanlar olmuştur. Bu görüşe göre Nebi'ye has olmak üzere ona eş olacakların mümin olma şartı vardır. Onun dışındakiler Yahudi ya da Hıristiyan bir kadınla evlenebilse de Nebi için bu mümkün değildi.¹⁰⁸ Ayette kastedilenin Medine'ye hicret şartı olduğunu düşünenler ise, bununla ayette zikri geçen akrabalarından yahut bunların dışındakilerden olsun hicret etmeyenlerle evlenilemeyeceğinin anlaşılabilceği gibi ayette zikri geçen akrabaların dışındakiler için hicret şartının geçerli olmadığı şeklinde de ayetin anlaşılabilceğini söylerler.¹⁰⁹

Ayrıca “ وَبَنَاتِ خَالَاتِكَ اللَّائِي هَاجَرْنَ مَعَكَ ” = ...seninle hicret etmiş olan teyzenin... kızlarını sana helal kıldık” ifadesinin “ وَبَنَاتِ خَالَاتِكَ ” = ...teyzenin kızlarını ve seninle hicret edenleri sana helal kıldık” şeklinde İbn Mesud'a nispet edilen kıraatten de bahsedilir ve bu şekliyle hicret eden kadınların âyette yer alan ayrı bir grup olduğu düşünülür ancak bunun anlama etki etmeyen bir fark olduğu da söylenir.¹¹⁰ Âyette geçen bu hükmün, Yahudi ve Hıristiyanlardaki ifrat ve tefritin

¹⁰⁸ Sem'ânî, *Tefsir*, IV, 296.

¹⁰⁹ Cevzi, *Zadü'l-mesir*, VI, 404; Sem'ânî, *Tefsir*, IV, 296.

¹¹⁰ Taberi, *Ahzab* 50. ayet.

ortası olduğu, Hıristiyanların akrabayla evlenmedikleri, Yahudilerin ise kardeş çocuklarıyla bile evliliği yasak saydıkları bilgisi aktarılır.¹¹¹ Tefsirlerde ayetteki hicret şartının neshedildiğini söyleyenler de vardır ama bu şartın hangi delil ile neshedildiği bilgisi yoktur.¹¹² Sözü edilen kadınlarla evlenilebilmesi için hicret etmiş olma şartının Nebi'ye has olduğunu, bu şart hariç ayetteki kadınlarla evlenmenin Nebi ve diğerlerine helal olduğu söylenir.¹¹³ Bu bağlamda Nebi'nin, amcası Ebu Talib'in kızı Ümmü Hânî ile evlenmek istediği ancak onun hicret etmemesi sebebiyle bu evliliğin gerçekleşmediği rivayet edilir.¹¹⁴

Ayette yer alan son hüküm olarak, kendini Nebi'ye hibe eden kadın ifadesi mehirsiz nikah olarak anlaşılmış, ancak evlilikle ilgili olarak ayette geçen hükümlerden sadece bu kısmın Nebi'ye has olduğu düşünülmüştür.¹¹⁵ Ayrıca bu ifadenin Nebi'ye has olmak üzere mehirsiz, velisiz ve şahitsiz nikahın caiz olduğu söylenmiş, Nebi'nin Meymune b. el-Hâris ile evliliği bunun örneği olarak verilmiştir. Onun yanı sıra Ümmü

¹¹¹ İbn Kesir, Ahzab 50. ayet.

¹¹² Suyuti, *Sirâcü'l-münir*, Ahzab 50. ayet.

¹¹³ Sa'dî, *Tefsîr*, s. 669.

¹¹⁴ Suyuti, *Sirâcü'l-münir*, Ahzab 50. ayet.

¹¹⁵ Taberi, *Tefsîr*, Ahzab 50. ayet; İbn Kesir, *Tefsîr*, Ahzab 50. ayet.

Şerik ve Zeyneb b. Huzeyme'nin de ismi geçer.¹¹⁶ Ayette geçen "خالصة لك" şeklindeki ifade ile hibe lafzıyla nikahın sadece Nebi'ye has olduğunun kastedildiği de söylenir ki bunu İmam Şafi'ye nispet ederler.¹¹⁷

Ayette geçen "Müminlerin eşleri ve yönetimleri altındaki esirlerle ilgili hangi hükümleri koyduğumuzu elbette biliyoruz" şeklindeki ifade bağlamında da Nebi dışındakilerin mehir, veli ve şahit olmadan evlenemeyecekleri ve en fazla dört kadın alabilecekleri bilgisi paylaşılır.

Ayette geçen "Bütün bunlar sana bir sıkıntı olmasın diyedir" şeklindeki ifade de son hükümle yani kendini Nebi'ye hibe etme ile ilgili olduğu düşünülmekte, zorluğun giderilmesinin de böylesi kadınlarla Nebi'nin evlenirken veli, mehir ve şahit şartının olmamasıyla ilişkilendirilmiştir.¹¹⁸

Görüldüğü kadarıyla genel olarak tefsir eserlerinde, Ahzab suresinin 50. ayetindeki hükümlerden sadece sonuncusu yani kendini Nebi'ye hibe eden kadınlarla evlilik Nebi'ye has kabul edilmektedir.

¹¹⁶ Taberi, *Tefsir*, Ahzab 50. ayet.

¹¹⁷ Sem'ânî, *Tefsir*, IV, 296.

¹¹⁸ İbn Kesir, *Tefsir*, Ahzab 50. ayet.

Ayetin "... seninle beraber hicret eden amcanın kızlarını, halalarının kızlarını, dayının kızlarını, teyzelerinin kızlarını ..." kısmı bağlamında; ayette amca ve dayının tekil hala ve teyzenin çoğul şekilde kullanılmasının sebebi hususunda bir açıklama yapan Taceddedin es-Sübki, tefsircilerin ayetin tamamının mı yoksa sadece son kısmın mı Nebi'ye has olduğu hususunda ihtilaf ettikleri bilgisini verir ve kendi görüşü olarak ayette geçen tüm durumların sadece Nebi'ye has olduğunu söyler.¹¹⁹ Sübki'nin tespitinin temelinde Ahzab suresinin 50. ayetinin indiği dönemde Nebi'nin, kızlarıyla evlenebileceği konumda bir amca ve bir dayısı bulunurken, kızlarıyla evlenebileceği birden fazla hala ve teyzesinin bulunduğu ve bu durumun ayetin ifadeleriyle de örtüştüğü iddiası yatmaktadır.¹²⁰

Sübki'nin ayette "عَمَّكَ = amcan" ve "خَالِكَ = dayın" kelimelerinin tekil; "عَمَّاتِكَ = halaların" ve "خَالَاتِكَ = teyzelerin" kelimelerinin ise çoğul geçmesine dair tespitleri de doğruysa, bu tespit ayetteki tüm ahkâmın Nebi'ye has olduğunun delillerinden biri olabilir. Nitekim Ahzab 50. ayette tekil olarak geçen amca ve dayı anlamına gelen "عَمَّ" ve "خَال" kelimelerinin Nur suresinin 61.

¹¹⁹ Sübki, *Fetâvâ*, I, 88.

¹²⁰ Sübki, *Fetâvâ*, I, 88 vd.

ayetinde “أَعْمَامٌ” ve “أَخْوَالٌ” şeklinde çoğul haliyle geçmesi dikkat çekicidir. Bunun tam aksine; ayetteki ahkâmın hepsinin Nebi ile ilgili olmadığını söyleyenler ise, Nebi'nin amcaları ve halalarının kızları olmasına rağmen birinci dereceden dayı ve teyzelerinin olmadığını ama anne tarafından akrabalarının olduğunu söylerler.¹²¹ Bununla birlikte sübki gibi ayete geçen “عَمَّاتِكَ” ve “خَالَاتِكَ” kelimelerinin tekil; “عَمَّاتِكَ” ve “خَالَاتِكَ” kelimelerinin ise çoğul geçtiğine dair ayrıntıya yakalamakla birlikte bu ayrıntıya dair geçişirici izah denemeleri yapanlar da olmuştur. Mesela İbn Kesir'in tefsirinde bunun erkeğin dişile nispetle üstünlüğü sebebiyle olduğu söylenir.¹²²

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz: Tahrim suresinin ilk ayetinde Nebi'ye hitaben yapılan uyarının Ahzab suresinin 50. ayetinde fey' yoluyla Nebi'nin eşi olan Mâriye'nin, Nebi'nin diğer eşleri tarafından kıskanılmasıyla ilgisi olduğunu düşünmekteyiz. Ahzab suresinin 51. ayetindeki şu ifadeler, eşlerinin, Nebi'nin kendilerine olan ilgisini paylaşamadıklarını, bu sebeple de Nebi'yi meşgul ettiklerini göstermektedir:

¹²¹ İbn-i Cezzî, *et-Teshil Li Ulum'it-Tenzil*, s. 1560.

¹²² İbn Kesir, *Tefsir*, Ahzab 50. ayet.

“Onlardan istediğine ilgini azaltır, istediğini yanına alabilirsin. Ayrı bıraktığını arzularsan onu yanına almaktan da sorumlu tutulmazsın. Bu onların gözlerinin aydın olması (bir arayış içinde olmamaları), üzülmemeleri ve hepsine verdiği şeylerden mutlu olmaları açısından daha uygundur. Allah kalplerinizde olanı bilir; Allah bilir, yumuşak davranır.”

İbn Abbas'tan yukarıda da naklettiğimiz şu rivayet bunu desteklemektedir:

“Ömer b. el-Hattab'a, (Tahrim suresinin ilk ayetlerini kastederek) birbiriyle dayanışma içerisine giren iki kadının kimler olduğunu sordum, “Âişe ve Hafsa” dedi. Nebi, Hafsa'nın odasında ve de onun gününde oğlu İbrahim'in anası olan Mâriye ile birlikte olmuştu. Hafsa durumu öğrenince, “Ey Allah'ın Nebisi! Diğer eşlerine reva görmediğini hem de benim yatağında ve benim günümde bana reva gördün” dedi. Bunun üzerine Nebi “onu kendime haram etsem; bir daha ona yaklaşmasam senin gönlünü almış olur muyum?” dedi. Hafsa “evet, olursun” deyince Nebi onu kendine haram etti ve bu durumdan başkasına söz etmemesini Hafsa'dan istedi. Ama o bundan

Âişe'ye sözetti. Allah da bunu Nebi'ye bildirdi ve "Ey Nebi!
Allah'ın senin için helal kıldığını ne diye haram kılıyorsun"
ayetini indirdi."¹²³

Bu durumda Tahrîm suresinin 3. ayetinde zikri geçen sır da
Nebi'nin yukarıda sözü edilen olaydan diğer eşlerinin haberi
olmamasına dair ricasına rağmen Hafsa'nın bunu diğerleriyle
paylaşmasıyla ilgili olmalıdır. Hafsa'nın bu durumdan Aişe'ye
bahsetmesinin temelinde ikisinin diğer eşlerine karşı bir
dayanışmaya girmeleri olabilir. Bu dayanışma Nebi'yi zor
duruma sokmuş olmalıdır. Dolayısıyla Tahrim suresinin 4.
ayetinin muhatapları da Hafsa ve Âişe olmalıdır. Ayet mealen
şöyledir:

(Ey Nebî'nin iki eşi!) Allah'a yönelip tevbe ederseniz iyi olur.
Çünkü ikinizin de gönlü kaydı. Eğer birlikte ona karşı harekete
geçerseniz bilin ki Allah, Cibril ve iyi müminler onun yakın
dostlarıdır. Bundan sonra melekler de ona destek olurlar.

Tahrim suresinin ilk ayetleri ile Ahzab suresinin 50. ayeti
arasında kurduğumuz ilişkinin hem konu hem de ibare
açısından temelleri bulunmaktadır. Ahzab suresinin 50.

¹²³ Suyûtî, *Câmiu'l-ehadis*, XXVIII, 49.

ayetinde sadece Nebi'ye has hükümlerden bahsedilmektedir. Ayetin ikinci hükmü fey' kapsamındaki kadınları Nebi'nin alabileceğinde dairedir. Nebi'ye tanınan bu hak diğer eşlerini huzursuz edebilecek, her insanda olduğu gibi onlarda da bulunan kıskançlık hislerini harekete geçirecek türdendir. Rivayetler doğruysa Nebi'ye hediye edilen Mâriye'nin güzel bir hanım olması diğer eşlerinin onu kıskanmalarına sebep olmuştur. Nebi de kendisine verilen bir hak olmasına rağmen eşlerinin gönlü olsun diye Mâriye'yle birlikte olmamaya yemin etmiş olabilir.

Öte yandan Tahrim suresinin 1. ayeti ile Ahzab suresinin 50. ayetindeki ibare benzerliği de dikkat çekicidir.¹²⁴

Tüm bunlara rağmen, Ahzab suresinin 50. ayetinde Nebinin, evleneceği kadına mehri peşin vermesi gerektiğine dair ona has hüküm görülememiştir. Fey' kapsamındaki kadınlarla nikahsız evlilik hayatı yaşayabilme hakkı sadece Nebi'ye verilmiş olsa da Müslümanlar bu sınırı aşmış ve Nebi'ye has olan bir hükümde ona ortak olmuşlardır. Nebi'nin amca ve dayı ile halalarının ve teyzelerinin kızlarıyla evlenebilmesi için bu

¹²⁴ Abdulaziz Bayındır, *Kitap ve Hikmet*, Sayı: 11, s. 7 vd.

kadınların onunla birlikte hicret etme şartı etkisizleştirilmiş, bazıları buradaki şartı mümin olma şartı olarak anlamış, bazıları da bu hükmün tevili bağlamında şartın kapsamına dair tüm müminleri içeren genişletmeler yapmışlardır. Kendini Nebi'ye hibe eden kişi Nebi'ye has bir hüküm olarak kabul edilmiş, ancak buradaki hususiyet bağlamında gereksiz ve temelsiz yorumlar yapılmıştır.

Ahzab suresinin 50. ayeti doğru anlaşılınca bu ayetin müteşabihi olan Tahrim suresinin ilk ayetleri için de doğru tespitler yapılamamıştır.

IV. Sonuç

Kur'an'da geçen nebi ve rasul kavramları arasındaki fark doğru bir şekilde ortaya konamayınca bu farkın tezahürü olan anlam ve ahkamdan uzak bir kitap-sünnet ilişkisi hakim olmuştur. Araf suresinin 157. ayetinde rasule nispet edilen tahrim ve tahlil fiilleri müstakil bir teşri yetkisi gibi görülmüştür. Tahrim suresinin ilk ayetinde ise nebiye nispet edilen tahlil ve aynı ayette nebiye yöneltilen takbih doğru şekilde anlamlandırılmamıştır.

Rasul olanı olduğu gibi tebliğ ettiği için ona nispet edilen tahlil ve tahrir ifadeleri esasen Allah'a racidir. Ona itaatin Allah'a itaat etmek olduğu da bu sebeptir. Dinde tek şari Allah olduğu için, Kitapta bulunmayıp sünnette olduğu iddia edilen hüküm iddiasında bulunulamaz. Bu iddianın temellendirilebileceği ne bir ayet ne de sahih bir nebevi uygulama mevcuttur.